

BİR ALAN ARAŞTIRMASI: KENTLİLEŞME VE SİYASAL KATILMA**Doç. Dr. İnan ÖZER(*)**

Toplumsal değişimin bir göstergesi olarak karşımıza çıkan kentleşme olgusu, gelişmekte olan bir toplumun geleneksel yapısını geride bırakarak yeni arayışlara yöneldiğini ortaya koymaktadır. Birden çok iç ve dış ögelerin etkileşimi ile değişmekte olan toplumsal yapı, kültürel ve siyasal yapıyı da etkilemekte değiştirmektedir. Bu süreç içerisinde kente gelen kişinin kırsal alandan taşıdığı davranış kalıpları yeni toplumsal ilişkiler örüntüsünde yeniden biçimlenmektedir. Özellikle gecekondu bölgelerinde yoğunlaşan kente yeni gelen nüfus, kentte yaşama süresi uzadıkça kentlere özgü toplumsal-ekonomik ve kültürel değişkenlerin etkisiyle geleneksel tutum ve davranışlarını 'değiştirmektedir. Bu değişmelere bağlı olarak, kente yeni gelenlerin, 'kentlileşme' sürecinde siyasal katılımlarının da etkileneceği, çeşitleneceği ve değişeceği açıktır. Bu çerçevede ele alınacak konu, "kentlileşmenin kişilerin siyasal katılımları üzerindeki etkileri" olarak tanımlanabilir.

Bu çalışmanın amacı, kentlileşme sürecinde, kişilerin siyasal katılımlarını etkileyen toplumsal değişkenleri, sosyolojik bir olgu olarak inceleyerek, kentte yaşama süreleri ile siyasal katılım arasındaki ilişkileri açıklamaktır. Bir başka deyişle amaç, kentte yaşamının siyasal katılmayı ne ölçüde etkileyeceğini belirlemek olacaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için kente gelen kişilerin siyasal katılımlarını etkileyen toplumsal değişkenler, yerleşme es-kiliklerine göre yapısal farklılık gösteren iki ayrı gecekondu bölgesinde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.⁽¹⁾ Araştırmanın farklılık gösteren iki ayrı gecekondu bölgesinde gerçekleştirilmesinin nedeni, toplumsal değişme boyutunda çok kısa bir zaman aralığını içerse bile, elde edilecek bulgularla siyasal katılımın kentte kalış süresi başta olmak üzere toplumsal ilişkiler örüntüsünden ne yönde etkileneceğini belirleyebilmek içindir. Böylelikle gecekondu bölgesinde yaşayan nüfusun siyasal katılımlarını etkileyen toplumsal değişkenler iki ayrı mahallede karşılaştırmalı olarak değerlendirilecek ve bu kişilerin, siyasal katılımlarını yönlendiren toplumsal süreç açıklanmaya çalışılacaktır.

(*) Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim üyesi

(1) Araştırma, Ankara İli Çalışkanlar ve General zeki Doğan gecekondu mahallelerinde Haziran 1981 de yapılmıştır.

Türkiye'de kırsal alanlardan kentlere yönelen nüfus hareketleri ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısını biçimlendiren temel öğelerden birisidir. Toplumsal ve ekonomik değişmelerin etkisiyle kırdan başlayarak kentlere yönelen göçler 'kentleşme' olgusunu karşımıza çıkarmıştır. Kentleşme, toplumsal ve ekonomik değişmelerin bir sonucu olmasına karşılık, Türkiye'nin toplumsal ekonomik ve siyasal yapısı üzerinde geniş etkileri olan bir olgudur. Bu etkiler, değişmeler ve bunların oluşturduğu yeni biçimlenmeler toplumsal bilimlerin değişik disiplinleri tarafından incelenmektedir. Bu çalışma kentleşme olgusunun üzerinde gereğince durulmayan bir yönünü araştırmaya yöneliktir.

Bilindiği gibi, kırsal alanlardan gelenler kentleşme süreci içinde yeni toplumsal ilişkilerin etkisi altında girmektedirler. Yerleştikleri alan geçekodu mahalleleridir. Kente gelen kişi kırsal alanla bütün bağlarını kopartmasa bile artık kentlidir. Çeşitli konulardaki düşünceleri ve davranışları değişmektedir. Yeni bir çevreye girmiş ve yeni bir toplumsal konum elde etmiştir. Bu nedenle araştırmanın temelini teşkil eden kentleşme olgusu modernleşme kuramı ile bağlantılı olarak ele alınmış ve kuramsal çerçeve bu temel üzerinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bir modernleşme olayı olarak kentleşme süreci, kente göç eden bireyin çevresini değiştirmesine, yeni bir toplumsal statü kazanmasına, meslek ve dolayısıyla gelir düzeyinde değişikliğe; kısacası, tüm toplumsal ilişkilerinde ve bireysel özelliklerinde farklılıklara neden olmaktadır. Bu değişim sürecinin aktörleri olan 'yeni kentliler'in, doğal olarak siyasal tutum ve davranışları, bir başka deyişle, siyasal katılımları da önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu noktada kente göç eden bireylerin siyasal katılma biçimlerinin nasıl etkilendiği konusu önem kazanmaktadır. Modernleşme süreci içerisinde bireyin siyasal tutum ve davranışlarındaki değişmeler iki aşamada gerçekleşmektedir. Kentsel ortamda önce geleneksel tutum ve eski alışkanlıkların etkisi yitirilmeğe, sürecin ikinci aşamasında ise, yeni kültür ortamı çerçevesinde yeni davranış kalıpları benimsenmektedir. Yani modernleşmenin ön koşulu geleneksel yapının çözülmesidir. Bu açıdan kentleşme toplum içerisinde bir yapısal dönüşüm oluşturduğuna göre, kentleşme de toplumsal tutum ve davranışlardaki değişmeyi içermektedir. Bu süreç içerisinde yer alan göçmen kitlesi, tamamen yeni bir ortamda yeniden toplumsallaşmaktadır. Bu oluşumun siyasal düzeydeki yansımalarına gelince, kentleşen kitlenin daha katılımcı olmasına, sistemden daha kapsamlı isteklerde bulunmasına neden olmaktadır. Bir başka deyişle, kentleşmenin siyasal katılmayı artırmasını beklemek doğaldır.

Araştırmamızda siyasal katılma üzerinde etkili olduğu varsayılan değişkenler olarak; gelir, kentte tutulan iş, eğitim düzeyi, kitle haberleşme araçlarına açıklık, tüketim alışkanlıkları ve kentte yaşama süresi ele alınmıştır. Belirtilen değişkenler kuşkusuz kentleşme üzerinde de olumlu ya da olumsuz etkisi olduğu varsayılan değişkenlerdir. Kentleşmenin yarattığı siyasal sonuçlar üzerinde gerek toplumbilimciler gerekse siyasal bilimciler ortak bir görüşe ulaşamamışlardır. Bu araştırmada yapmayı dene-

diğimiz gibi, kentleşmenin siyasal etkilerinin toplumbilimsel bir açıklığa kavuşabilmesi için yeni varsayımların ışığı altında karşılaştırmalı araştırmalara gerek vardır.

İncelememizin temel varsayımı, siyasal katılmanın, toplumsal ekonomik değişkenlere bağlı olduğu ve kentleşme sürecinde önem kazanan kentleşme olgusundaki değişimlere bağımlı olarak açıklanması gerektiğidir. Bu varsayım Haziran 1981 tarihinde Çalışkanlar ve Zeki Doğan mahallelerinde 182 denek ile görüşülerek elde edilen bulgulardan yararlanılarak sınanmıştır. Belirtilen toplumsal değişkenleri kuramsal olarak birbirinden soyutlayarak ele almak ve her değişkenle kentleşme ve siyasal katılma arasındaki ilişkileri ayrı varsayımlar kurarak test etmek olanaklıdır. Fakat bu ele alışı toplumsal gerçeği açıklamada yeterli olacağını söylemek güçtür. Ayrıca ara değişkenler ile kentleşme ve siyasal katılma arasında bir nedensellik ilişkisi aranmanın zorluğunu da belirtmek gerekir. Çünkü iki olgu arasındaki ilişkiyi belirlemek için bazı etkenlerin bağımsız değişken olduğunu ve bunların kentleşmeye ve katılmaya yol açtığını varsaymak gerekmektedir. Vergin'in Cornelius'tan aktararak vurguladığı gibi, "... toplumsal gerçeğin özünde yatan karmaşıklık ve çok yönlülükten ötürü belirli bir etmen ile siyasal katılma arasındaki ilişkisinin yönünü belirlemek her zaman mümkün olmamaktadır." (Vergin, 1977:78) Bu nedenle, gerek kentleşme gerekse siyasal katılmayı etkileyen değişkenlerin farklı tarihlerde kurulmuş ve farklı tarihlerde yerleşmeye tanık olmuş iki ayrı gecekondü mahallesinde karşılaştırılarak değerlendirilmesinin, toplumsal gerçeğin ve ona bağlı olarak toplumsal değişimin açıklanmasını anlamlı kılacağı düşünülmüştür.

Modernleşme kuramı, toplumsal-ekonomik ve kültürel gelişmeye koşut olarak siyasal katılmanın da kentleşme ile giderek artacağını varsaymaktadır. Siyasalbilim literatüründe siyasal katılmanın modernleşmenin bir sonucu olarak arttığını ortaya koyan kuramsal ve ampirik çalışmalar da bu olguyu doğrular niteliktedir. Örneğin K.W. Deutsch, **Social Mobilization and Political Development** adlı incelemesinde, içlerinde kentleşmenin de bulunduğu ve genelde "toplumsal hareketlilik" adını verdiği modernleşmeye yol açan çeşitli etkenlerin -eğitim, gelir, kitle haberleşme araçlarına ilgi, tarım dışı etkinlikler- siyasal davranışları etkilediği görüşündedir (Deutsch, 1961: 502-507). Gerçekten kentleşme köy nüfusunun kentsel alana göç etmesi ve tarım dışı alanlara yönelmesinden ibaret değildir. Kente gelen kişi kentsel değer sistemlerinin kurum ve örgütlenme biçimlerinin etkisi altına girmektedir. Olay bir toplumsal hareketlilik süreci içersinde değerlendirildiğinde anlam kazanmaktadır. Toplumsal hareketlilik kavramı yalnızca basit bir yer değiştirme olayı değil, aynı zamanda, ".. kültürel boyutları içeren bir olay olup siyasal partilerin ve seçmen kitlelerinin ideolojilerini (de) belirleyebilmektedir" (Vergin, 1977: 68-69).

Inkeles ve Smith'in saptamalarına göre de, kentleşme, geleceğe yönelik yenilikçi tutumların gelişmesine yol açmakta ve dolayısıyla da siyasal ilgiyi artırmaktadır (1974: 290). Karpat'ta araştırmada, kentleşenlerde siyasallaşmanın sistemi zedeleyici nitelik taşımadığını, aksine, siyasal ilginin artmasının ulusal bütünleşme açısından olumlu bir etken olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Karpat, 1975:102). Lipset (1960:116), katılma eyleminin toplum içindeki yüksek gelirli gruplara ait olduğunu ileri sürerek kentin, tanımı gereği, dar gelirli yoksul kesimini oluşturan göçmenlerin katılma eylemini sınırlı olarak değerlendirmektedir. Bir kısım araştırmacılar da, ampirik araştırma sonuçlarına göre, kentleşme ile siyasal katılma arasında olumlu bir ilişkinin bulunmadığını ileri sürmektedirler (Nie, Powell, Prewitt, 1969:563). Onlara göre kentsel yaşamla siyasallaşma düzeyi arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Almonda ve Powell (1966:111), bir başka araştırmada yine aynı sonucu ortaya koymuşlardır. Bulgularına göre, kentleşme bağımsız bir değişken olarak, değişmez bir biçimde katılmacılığa yol açmamaktadır.

Vergin (1977:72-73), bağımsız bir değişken olarak kentleşmenin katılma üzerindeki etkisini saptamaya çalışan araştırmacıların iki ayrı yaklaşımla sorunu ele aldıklarını belirtmektedir. Birinci grup araştırmacılar iki olgu arasındaki ilişkileri toplumsal boyutta irdelemişler ve kentleşmenin katılmayı artırıcı yönde etki yaptığını saptamışlardır. Bireyi araştırmanın temeli olarak ele alan ve çalışmalarını yürüten ikinci grup araştırmacılar ise iki olgu arasındaki ilişkileri açıklarken farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Bir kısmı, iki olgu arasındaki ilişkide doğrudan bir bağlantıdan söz ederlerken bir kısım araştırmacılar da, kentleşmenin bağımsız bir değişken olarak değişmez bir biçimde katılmacılığa yol açmadığını ortaya koymuşlardır.

Türkiye'de ise kentleşme ile siyasal katılma arasındaki ilişkileri konu edinen araştırmaların sayısı çok sınırlıdır. Bazı kent, köy ve gecekondu araştırmalarında siyasal yaşama ilişkin veri toplanmışsa da bu araştırmaların sorunsal kentleşme-siyasal katılma ilişkisini içermediğinden bizim incelemek istediğimiz sorunu aydınlatacak nitelikte değildir. Bu konuda yapılan önemli çalışmalar olarak Baykal, Karpat, Ozankaya, Özbudun, Tekeli-Gökçeli ve Vergin'in araştırmalarından söz edilebilir.

Baykal (1970:6), bireyin siyasal katılması ile ilgili düzenliliklerin belirlenmesi amacıyla yönelik çalışmada, bireyin siyasal katılmasını belirleyen, kendisi ile ve sistemle ilgili unsurlar üzerinde durmakta ve bu çerçevede siyasal katılmanın ne gibi şekiller aldığı sorununa eğilmektedir. Türkiye genelinde oy verme oranlarını dikkate alarak, siyasal katılmada, kentsel toplumun kırsal topluma oranla daha çekimsiz bir tutum izlediği sonucuna ulaşmaktadır (1970:103-108).

Karpat 1968 yılında kente göç, kentleşme ve modernleşme sürecini incelemek için İstanbul'un Nafibaba, Hisarüstü, Baltalı-

manı ve Celalettin Paşa gecekondulu mahallelerinde bir araştırma yapmıştır. Bu bölgede oturanların geldikleri kentlerde de -Giresun, Gümüşhane, Trabzon- araştırma yapılmıştır. Bireylerin sosyo-ekonomik özellikleri ile kent yaşamına gösterdikleri tepkiler gözlenmiş, göçün ekonomik sosyal ve siyasal etkileri araştırılmıştır. Karpat gecekondudaki göçmenlerin, eski kentliler ve köylülere oranla çıkarlarını gözeterek ve bilinçli olarak çok daha hızlı ve derinlemesine bir biçimde kendilerini siyasal kültürle özdeşleştirebildiklerini belirtmektedir. Ayrıca gelişmekte olan toplumlarda ve Türkiye'de yüksek statü gruplarından gelmenin kentleşmenin yarattığı katılımcılığı pekiştiren bir etken olmadığını ileri sürmektedir. Araştırma sonuçlarına göre kente yeni gelenler arasında da katılmamı yüksek olduğu saptanmıştır (Karpat, 1976:225).

Ozankaya, Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür (1971) adlı incelemesinde kırsal toplumsal siyasal kültürü saptamaya yönelik bir çalışma ortaya koymuştur. Araştırma sonuçlarına göre köylülerin oy vermedeki katılımcılıklarına aldanmamak gerekmektedir. Seçimle katılma oranlarının yüksek oluşunu siyasal modernleşme göstergesi olarak kullanılmaktan kaçınılmalıdır. Oy vermek bir yurttaşlık görevi olarak algılanmakta, etkin bir siyaset aracı olarak görülmemektedir.

Özbudun (1977) incelemesinde, üç büyük kentin mahallelerinin seçime katılma oranları üzerinde durmaktadır. Bulgularına göre, kentsel toplum içerisinde eski kentlilerle gecekondularda oturan kentlileşenlerin oy verme oranlarında anlamlı bir farklılık yoktur. Bu durum köy kökenli gecekondulu nüfusunun kente göç ettikten sonra kırsal toplumdaki katılma alışkanlıklarını korumadıklarını ortaya koymaktadır. Başka deyişle, yeni kentlilerin oy verme davranışı, eski kentlilerin modelini izlemektedir. Özbudun, oy verme ile sosyo-ekonomik gelişme arasında olumsuz bir ilişkinin varlığına dikkati çekmekte ve ekonomik gelişme kaydetmiş yerlerde siyasal katılmanın nitelik değiştirdiğine, oy verme dışında diğer katılma biçimlerine yöneldiğine işaret etmektedir. Bu bulgu bir başka gerçeği, köylerde kaydedilen yüksek oy verme oranlarının, "mobilize" bir katılma olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Böylelikle Türkiye'de kırsal toplumun siyasal davranışını anlamlandırmak açısından önemli bir ipucu elde etmiş oluyoruz. Özbudun, incelemesinde Türkiye'de kentlere göç olayının 1950'lerde ve 1960'larda daha çok tutucu partilerin desteklenmesi sonucu doğurduğunu, ama 1973 seçimlerinden başlayarak bu durumun değiştiğini belirtmektedir. Gerçekten 1973, 1975 ve 1977 seçimlerinde demokratik sol bir partinin oy oranlarında önemli artışlar gözlenmiştir. Bu konuda Kongar, Karaesmen ve Tekeli -Gökçeli'nin yorumları da aynı doğrultudadır.

Tekeli ve Gökçeli (1977:5-8) ekolojik bir yaklaşımla, seçim sonuçlarıyla parti tercihlerine ilişkin verileri, Türkiye genelinde

mekansal farklılaşmayı dikkate alarak değerlendirmişlerdir. Bu çalışmada yerleşme yapısının oy davranışlarına etkisini araştırmak temel amaç olarak alınmıştır.

Vergin, **Kentleşme ve Siyasal Yaşam** (1977) adlı incelemesinde, İstanbul'un eski gecekondu mahallelerinden olan Zeytinburnu'nda 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde oy verme oranlarının İstanbul ortalamasından yüksek olduğuna dikkati çekmektedir. Vergin bu durumu göçmenlerin kente yerleştikten bir süre sonra daha fazla katılımcı olmaları biçiminde yorumlamaktadır. Ona göre köyden kente göç edenler ilk aşamada oy vermede çekingen davranmakta, köydeki katılma davranışlarını kentte karşılaştıkları çapraz baskılardan ve onları mobilize edecek kanaatönderlerinin henüz belirmemiş olmasından ötürü sürdürmemektedirler. Kentte yerleşim süresinin artmasıyla da köy kökenli seçmenlerde çapraz baskıların etkisi azalmaktadır. Bu durumda seçmenler oy davranışlarını çıkar sistemlerine göre ayarlayabilecek daha katılımcı bir davranış kalıbına uyabilmektedirler. Bizim araştırmamızın bulguları da bu yargıyı doğrular niteliktedir. Daha eski bir yerleşim alanı olarak Çalışkanlar mahallesinde yüksek oy verme oranı Vergin'in yargısını pekiştirmektedir. Kentte yaşama süresi uzadıkça deneklerde siyasal bilinçlenme düzeyi yükselmektedir. Bu durum seçmenlerdeki oy verme olayını kendi çıkarları doğrultusunda etkin bir araç olarak görmenin bilincinde olduklarını göstermektedir.

Gerek Batı'da gerekse Türkiye'de ve diğer gelişmekte olan ülkelerde kentleşme ve siyasal katılma ilişkisini konu edinen çalışmalar, görüldüğü gibi, soruna tam bir açıklık getirememişlerdir. Araştırma sorunsalını oluşturan iki olgu arasındaki ilişkinin karmaşıklığı ve incelenen olguları etkilediği düşünülen toplumsal değişkenlerin çokluğu ve kontrol edilebilmelerinin güçlüğü, çoğu kez birbirleriyle çelişen araştırma sonuçlarını karşımıza çıkarmaktadır. Bu durumun en önemli nedeni kentleşme ve siyasal katılma olgularının toplumsal-ekonomik yapıyla olan etkileşimidir. Farklı toplumsal yapılara sahip ülkelerde her iki olgu da farklı nitelikler taşıyabilmektedir. Bu özelliğin yanısıra, aynı toplumun köy kent gecekondu gibi farklı yerleşim alanlarında da farklı görünüm kazanabilmektedir. Sorunsalın bu nitelikleri, konunun, karşılaştırmalı toplumbilimsel araştırmalarının ve yine karşılaştırmalı siyasalbilim araştırmalarının başlıca konularından biri olarak görülmesine neden olmaktadır.

Birçok araştırmacı gerek siyasal katılmayı gerekse kentleşmeyi modern devletin ayırt edici özelliği olarak değerlendirmektedir. Bu konuda Huntington (1968:36) modern devletin, geleneksel devletten, herşeyden fazla, halkın genişleyen oranda siyasal katılımı ve geniş çapta siyasal birimler tarafından etkilenmesi ile ayrıldığını belirtmektedir. Lerner'da (1958: 50-51) aynı bağlamda, geleneksel toplumdan farklı olarak, modern toplumun

"katılımcı toplum" olduğu üzerinde durmaktadır. Karl Deutsch gibi toplumsal hareketlilik kuramcıları da uzun zamandır siyasal katılmanın ekonomik ve toplumsal modernleşme ile artma eğiliminde olduğunu göstermişlerdir.

Araştırmamızın sorunsalını kentleşmenin siyasal katılma üzerindeki etkileri oluşturmaktadır. Söz konusu etkiler bir modernleşme eğilimi olarak değerlendirilecektir. Bu nedenle sorunsala, kentleşme hareketine önemli ölçüde sahne olmuş bir kentte, Ankara'da, farklı tarihlerde kurulan ve yerleşilen iki ayrı gecekondü mahallesinde karşılaştırmalı bir alan araştırması ölçeğinde yapılmaktadır. Bu tür bir çalışmada tanımlanan varsayımları test etmenin ötesinde, ele alınan sorunsalı bütünüyle açıklamamıza kuşkusuz olanak yoktur. Fakat benzer çalışmaların çoğalması, kentleşme ve siyasal katılma ilişkilerini daha iyi tanımamıza yardım edecektir.

Alan çalışması temeline dayanan bir toplumsal araştırmanın amacı, sıradan kesit gözlemi ve durum saptama çalışmalarının kapsamını aşan bir nitelik taşır. Sencer (1979:551)'in de belirttiği gibi belli bir kütleden belli bir zamanda alınmış bir kesitin görüş ve davranışlarını belirlemek amacındaki herhangi bir "kamuoyu araştırmasıyla", ayrı bir toplumbilim dalı olarak belli durumları alanda saptamakla yetinen monografik araştırmalar, bir toplumbilim araştırmasından özce farklıdır. İncelememiz durum saptamakla yetinen betimsel (descriptive) araştırmalarla benzer özelliklere sahipse de izlediği yöntem ve kullandığı teknikler açısından gerek amaç ve gerekse kapsamca bunları aşan bir nitelik taşımaktadır.

Bu araştırma bir toplumsal değişme sürecini açığa çıkarmak amacındadır. Söz konusu değişmenin bireysel tutum ve davranışları yansımaları gözlenmek istendiği için kaçınılmaz bir biçimde survey tekniği kullanılmıştır. Ancak araştırma konusunun özelliği nedeniyle görüşülenlerin tutum ve davranışlarını belli bir kesit üzerinde gözlemek yerine, toplumsal değişme ve yeniden toplumsallaşma süreçlerini izlememize olanak veren bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Ayrıca uygulamanın farklı tarihlerde kurulmuş iki ayrı gecekondü mahallesinde yapılmasını da araştırmaya bir zaman boyutu kazandırmıştır.

Kentleşme daha önce de değindiğimiz gibi, ekonomik-toplumsal değişmelerden kaynaklanmakta ve sonuçta kır ve kent gibi iki ayrı kültür arasındaki bir nüfus alışverişi olarak belirmektedir. Bu süreçte kente yeni gelen nüfusun kentleşme yönünde değişmesi ve yeniden biçimlenmesi, bir anlamda yeniden toplumsallaşması sözkonusudur. Kentsel ortam, kent yaşamına ilişkin tutum ve davranışları kazandırması yanısıra, siyasete ilişkin bilgilerin artmasına da yol açan bir karmaşık ilişkiler ağıdır. Bu nedenle kente yaşama süresinin siyasallaşma yönünden anlamlılık taşıyacağı kuşkusuzdur. Kırsal toplumdaki gelen ve kente yerleşen yeni kentlilerin eski kentlilere oranla daha az siyasallaşmış olduk-

larını varsaymaktayız. Fakat kentte yaşama süresi katılma ile doğrudan ilişkili olmasına karşın katılmayı artırıcı tek neden değildir. bu nedenle ilişkiyi belirlemekte bir dizi başka değişkenlere başvurmak, açıklamalarımızı kolaylaştırması açısından gereklidir. Bireyin siyasal katılımını etkileyen, katılma biçimlerini değiştiren toplumsal-ekonomik değişkenler ve bireysel karakteristikler nelerdir? Bir başka deyişle, kentleşme olgusu ile siyasal katılma arasında "aracılık" yapan ya da yaptığı varsayılan değişkenler hangileridir? Belirtilmesi gereken önemli bir nokta, kentleşmeyi ve siyasal katılmayı etkileyen toplumsal değişkenlerin birbirinden farklı olarak düşünülmemesi gerektiridir.

Araştırmamızda kentleşme ve siyasal katılma üzerinde etkili olduğunu varsaydığımız değişkenler olarak "gelir", "kentte tutulan iş", "eğitim düzeyi", "kitle/haberleşme araçlarına ilgi", "tüketim alışkanlıkları", "örgütlerle ilişki" ve "kentte yaşama süresi" ele alınmıştır. Araştırmada özellikle mahalleler arası karşılaştırma üzerinde durulmakla birlikte, bireylerin siyasal katılımlarını etkileyen diğer değişkenlere de yer verilmiştir. Araştırma sürecinde test edilen varsayımları belirlemeden önce, varsayımlarımızın dayandığı temel sayıltıyı açıklamada yarar vardır:

Köyden kente göç basit bir toplumsal olgu değildir. Göç eden kişinin yalnızca yerleşme konumu değişmiş olmamakta asıl önemlisi, toplumsal statüsünde değişmeler gözlenmektedir. Kentlere özgü toplumsal ekonomik ve kültürel örüntüler, kente yeni gelenlerin tutum ve davranışlarını değiştirmelerine neden olmaktadır. Bu değişime bağlı olarak kente yeni gelenlerin siyasal katılımı artmakta, çeşitlenmekte ve değişmektedir.

Bu bağlamda araştırmanın temel varsayımı ise, siyasal katılmanın toplumsal-ekonomik değişkenlere bağlı olduğu ve kentleşme sürecinde önem kazanan kentleşme olgusundaki değişime bağımlı olarak açıklanması gerektiğidir.

Açıklanan bu temel varsayımına bağlı olarak, kentte yaşama süresinin temel alındığı, yerleşme tarihleri farklı iki gecekondü mahallesinden elde edilecek bilgilerle sınanacak olan diğer varsayımlar sırasıyla şunlardır:

1. Köyden kente göç edenlerin siyasal katılmalarının artışında ve çeşitlenmesinde kentte yaşama süresi önemli bir etkenidir. Bu nedenle, Çalışkanlar mahallesindeki katılma düzeyi Zeki Doğan mahallesine göre daha yüksek olacaktır.

2. Kentte yaşama süresine bağlı olarak, her iki mahalle ölçeğinde yapılan karşılaştırmada;

a. Çalışkanlar mahallesi nüfusunun eğitim düzeyinin daha yüksek olması beklenmektedir.

b. Kentte tutulan işlerin niteliği, geçici nitelikteki işlerden, örgütlü işlere doğru bir gelişim eğilimi taşıyacaktır.

- c. Çalışkanlar mahallesi daha yüksek gelir dilimine sahip bir kitleyi barındırmaktadır.
- d. Kentte yaşama süresi arttıkça örgütlerle ilişki kurma giderek yoğunlaşacaktır.
- e. Kentte yaşama süresine bağlı olarak deneklerin dayanıklı tüketim mallarına olan talepleri artacaktır.

Tanımlanan bu varsayımları sınımanın yanısıra, örnekleme giren kitlenin, aile biçimlerindeki değişim, iş ve konut değiştirme eğilimleri, tüketim alışkanlıkları, konutlarının olanakları ve boş zamanlarını değerlendirme gibi değişkenlere ilişkin bulgularda sergilenenektir.

Konumuz açısından önem taşıyan ve açıklanması gereken bir sorunda, kentleşmenin kentlere yönelttiği kitlelerin kullandıkları oyların yönündeki değişimdir. Alan çalışmamızda bu değişmeyi örneklem çapında saptamaya olanak veren sorulara yer verilmişti. Fakat incelememizin yapıldığı dönemde, Türkiye'de siyasal faaliyetlerin durdurulmuş olması nedeniyle, araştırmanın bu bölümüne sıkıyönetim makamlarınca izin verilmemiştir. Bu durumda araştırmamız için çok gerekli olan bu bölümden vazgeçilmek zorunda kalınmıştır.

Araştırma Evreni ve Örneklem:

Bir toplumsal değişme sürecinde kentlileşmenin siyasal katılma üzerindeki etkilerini konu edinen araştırmamızın evrenini, Ankara'nın yerlisi olmayıp bu kente diğer yerleşme birimlerinden göç ederek yerleşen "yeni kentliler" oluşturmaktadır. Bu nedenle evren Ankara gecekondularında yaşayan nüfus olarak tanımlanabilir. Bu nüfus dağınık ve gelişigüzel bir durumda değil, büyük çoğunlukla, kentin diğer yerleşme kesimlerinden belirgin farklılıklarda ayrılan ve gecekondular olarak nitelendirdiğimiz kesimlerinde yoğunlaşmıştır.

Evren olarak belirlenen Ankara gecekondularının sayıca çok yoğun ve alan olarak çok geniş olmasından ötürü, gözlem konusu yapılacak birimlerin seçim için bir örneklem saptamak zorunlu olmuştur. Seçilecek örneğin araştırma amacına uygun bir nitelik taşıması öngörülmüştür. Araştırmada kentlileşmeyi ve siyasal katılmayı bir zaman boyutu içinde gözlemek amaçlanmaktadır. Bunu gerçekleştirebilmek için beşer ya da onar yıllık aralarda, başka bir deyişle, anlamlı zaman dilimlerinde araştırmayı tekrar etmek gerekmektedir. Çalışmanın sınırlılıkları ve olanakları buna imkan vermemektedir. Bu durumda değişme sürecini gözleyebilmek amacıyla yerleşme eskilikleri bakımından farklı tarihlerde kurulmuş iki mahallede, ele alınan olgular arasındaki ilişkileri karşılaştırarak sergilemek düşünülmüştür. Bir başka deyişle araştırma kentleşme sürecinde önem kazanan iki olgu üzerindeki

değişmeleri saptamak çabasında olduğundan bu değişmelerin en iyi bir biçimde gözlenebileceği bir örnek seçmek gerekmiştir. Bu nedenle amacımıza en uygun örneklem tekniği olarak "güdümlü örneklem" kullanılmıştır. Bu teknikle, kente göç etmiş bireylerin kentsel toplumun etkisi ile geliştirdikleri yeni toplumsal görünüşleri belirleyebilmek için kente yaşama süreleri önemli ölçüde farklılık taşıyan gruplara ulaşılmak istenmiştir. Yerleşme farklılığının yanısıra seçilecek gecekondulu mahallelerinde aranılan ikinci nokta, Ankara'ya geldikten sonra en az iki seçime katılmış olmalarıdır.

Ankara gecekondularından amacımıza uygun iki mahalleyi seçebilmek için Ankara Belediyesi Gecekondulu Müdürlüğü'nün ve Fen İşleri Müdürlüğü'nün yardımlarına başvurulmuştur. Elde edilen gecekondulu mahallelerini gösteren listeden, ve Numaretaj Şube Müdürlüğü'nün mahallelerin tek tek özelliklerini yansıtan dosyalarından yararlanılarak aranılan nitelikte iki mahalle saptanmıştır. Eski bir yerleşim alanı olarak Altında Belediyesine bağlı Çalışkanlar Mahallesi ile yeni bir gecekondulu alanı olarak ta Çankaya Belediyesine bağlı General Zeki Doğan Mahallesi seçilmiştir.

Çalışkanlar Mahallesi 10.3.1952 tarihinde Belediye Meclisinin 820 sayılı kararı ile kurulmuştur. 2210 haneden oluşmaktadır. Nüfusu 8.869'dur. 211 işyeri, 5 resmi daire vardır. General Zeki Doğan Mahallesi ise Samanlık Bağları mahalesinden bölünerek, Belediye Meclisinin 416 sayılı kararı ile 27.11.1972 tarihinde kurulmuştur. Mahalle 1092 haneden oluşmaktadır. Nüfusu 5.863'tür. İşyeri sayısı 83, resmi daire sayısı ise 1'dir.

Güdümlü bir teknikle mahalleler belirlendikten sonra, basit tesadüfi örneklem tekniği ile sistematik bir biçimde, hane numaralarından yararlanılarak görüşülecek denekler saptanmıştır. Soru cetveli uygulaması ile yürüttüğümüz alan çalışması yalnızca hane reislerini içermektedir. Çalışkanlar mahallesinden .05'lik bir örneklem 110 hane reisi girmiştir. Zeki Doğan mahallesinin yeni bir mahalle olması ve daha heterojen bir yapıya sahip olması nedeniyle örneklem çapı .10 olarak saptanmıştır. Bu mahallede örneklem 109 hanereisi girmiştir. Her iki mahallede toplam görüşülen denek sayısı 182'dir. Gerçekleşen görüşmeler toplam deneklerin %83'ünü oluşturmaktadır. Bu oran mahalleler düzeyinde Çalışkanlar için %89, Zeki Doğan için %77 olarak gerçekleşmiştir.

Örneklemin hane reislerinden oluşması kadınların görüşme dışı kalmalarına neden olmuştur. Ampirik bir çalışmanın kadınları içermemesi yanıltıcı sonuçlara yol açabilir. Fakat siyasal yaşamla ilgili bir araştırmada deneklerin erkeklerle sınırlı tutulması sonuçları çarpıtmayabilir. Bilindiği gibi toplumumuzda yaygın bir şekilde kadınların siyasete ilişkin tutum ve davranışları kırsal kesim ve gecekonduda geleneksel olarak erkekler tarafından belirlenmektedir. Bu yargıyı bir varsayım düzeyinde bırakmamak

için ön araştırma aşamasında soru cetveli kadın deneklere de uygulanmıştır. Elde edilen sonuç bu yargıyı doğrular niteliktedir. Kadın denekler özellikle siyasal içerikli sorulara "Kocam bilir", "Ben ne bileyim", "Kocam ne derse o olur" gibi cevaplar vermişlerdir. Bu durum görüşmelerin aileleri temsil etmek üzere aile reisleriyle yapılmış olmasının yanlış olmadığını göstermektedir.

Görüşme Cetveli:

Bir alan araştırmasının temel veri toplama yolu, başka bir deyişle varsayımları sınama aracı gözlem tekniğidir (Sencer, 1979:567). Bu çalışmada gözlem tekniği olarak, benzer çalışmalarda en çok kullanılan yol seçilmiş ve uygulama sırasında örnekleme giren aile reislerinden bir görüşme cetveli aracılığı ile yüzyüze görüşmeler yapılarak bilgi sağlanmıştır.

Görüşme cetvelini oluşturan soruların hazırlanması yoğun bir çalışmayı gerektirmiştir. Herşeyden önce konuyla ilgili kaynaklar taranmış, ilgili sorular saptanmış ve bazı karşılaştırmalar yapabilmek için benzer araştırmalarda kullanılan sorulara da yer verilmiştir. Sorular bir bütün olarak, mantıksal olduğu kadar birbirleriyle tutarlı bir biçimde sıralanmıştır. Görüşme cetveli 11 tanesi açık uçlu olmak üzere toplam 90 sorudan oluşmuştur. Elde edilen veriler Hacettepe Üniversitesi Bilgi İşlem Merkezinde değerlendirilmiştir. Bu çalışmada elde edilen bilgilerin tamamı kullanılmamıştır. Konumuz açısından gerekli olan verilerin yorumuna ağırlık verilmiştir.

Ön Deneme:

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanan görüşme cetvelinin geçerliliğini saptamak amacıyla evrenden küçük bir örneklem seçilerek denemesi yapılmıştır. Alanda uygulanan ön denemede sorular denetlenmiştir. Bu aşamada görüşme cetveli kadın deneklere de uygulanmıştır. Uygulama sonucunda kolay anlaşılmayan sorular düzeltilmiş, işlemeyen sorular çıkartılmış ve anlamca değiştirilmesi gereken sorular yeniden gözden geçirilmiştir. Denemenin bir yararı da araştırma ekibinin tecrübe kazanmasını sağlamıştır.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI:

I - GENEL DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

A. BİREYSEL ÖZELLİKLER

1. Görüşülenin cinsiyeti, ailedeki konumu:

Örnekleme giren hane reislerinin yüzde 97.8'i erkek, yüzde 2.1'i kadındır. Eşin ölümü, boşanmaları, eşinin işi dolayısıyla ayrı yerde bulunması gibi nedenlere bağlı olarak, evinin sorumluluğunu

yüklenmiş kadınlar da hane reisi kabul edilmişlerdir. Genellikle olağanüstü koşullar dışında belli bir cinsle özdeşen hane reisliği, erkek tarafından temsil edilmektedir. Hane reislerinin yüzde 93.4'ü -170- evli, yüzde 2.7'si -5-nin eşi ölmüş, yüzde 0.5'i -1- boşanmıştır. Yüzde 3.2 si bekar olmasına karşın, evin büyüğü olarak hane reisliğini üstlenmiştir.

2. Yaş: Tablo 1 de hane reislerinin mahalleler ayrımına göre yaş dağılımı görülmektedir.

Tablo: 1
Yaş Dağılımı

Yaş Grupları	Çalışkanlar		Zeki Doğan	
	Sayı	%	Sayı	%
20-24	7	7.1	1	1.1
25-29	13	13.2	9	10.7
30-34	15	15.3	12	14.4
35-39	7	7.4	24	28.6
40-44	16	16.3	18	21.7
45-49	12	12.2	13	15.4
50-54	18	18.4	4	4.7
55-59	7	7.1	2	2.3
60-64	2	2.0	1	1.1.
65 ve yukarı	1	1.0	-	-
TOPLAM	98	100.0	84	100.0

İlk göze çarpan nokta Zeki Doğan mahallesinin daha genç bir nüfus yapısına sahip olduğudur. 50 yaş ve daha yukarı yaş gruplarının oranı Çalışkanlar mahallesinde %28.5 ken, Zeki Doğan mahallesinde bu oran %8.1 dir. Zeki Doğan mahallesinin daha genç bir nüfus yapısına sahip oluşu yeni kurulmuş bir yerleşim alanı oluşundan kaynaklanmaktadır. 20-24 yaş grubuna bakıldığında bu durum daha açık olarak görülmektedir. Bu gruba girenlerin oranı Çalışkanlar'da %59.3, Zeki Doğan'da %76.4.'tür.

B - AİLE BÜYÜKLÜĞÜ VE YAPISI

Araştırmamızda deneklere hem bugünkü ailelerine hem de memleketteki ailelerine ilişkin sorular yöneltilmiştir. Böylelikle aile yapısındaki değişimi izleyebilme olanağı yaratılmıştır. Bilindiği gibi kentleşme ile meydana gelen değişimlerden belki de en önemli aile yapısında gözlenmektedir. Bu değişimi saptayabilmek için ailelerin köyden ayrılmadan önce ne tür bir aile yapısına sahip olduklarını belirlemek gerekir. Bu bilginin ışığında bir karşılaştırma yapmak bizi kentleşme konusunda anlamlı sonuçlara götürebilir. Ayrıca mahalleler boyutunda yapılacak bir karşılaştırmada da, göç sonrası kentte yaşamının, aile üzerindeki

etkilerini görebilmek açısından aydınlatıcı olacaktır. Vergin'e göre, "... aile gibi toplumsal örgütlenmenin en ufak ama en belirleyici kurumu olan bir yapıdaki değişimin, kuşkusuz, aileyi oluşturan bireylerin üzerinde köklü etkileri olması beklenir ve aile içi değişimler kentlileşmenin davranışa dönüşmüş göstergelerini ifade ederler" (1977:134).

Gerçek olan nokta Türkiye'de çekirdek ailenin kentliliğin bir boyutu olarak belirmesidir. Timur'un (1972), Kongar'ın (1973), Gökçe'nin (1976), Vergin'in (1977), Kartal'ın (1978) ve İrmak'ın (1979) bulguları bu doğrultudadır. Ayrıca Timur, **Türkiye'de Aile Yapısı** (1972) adlı incelemesinde yalnızca kentlerde değil, genel olarak Türkiye'de egemen aile tipinin çekirdek aile olduğunu belirtmektedir.

Araştırmamızda aile yapısına ilişkin kullandığımız tanımlamaların açıklanması gerekmektedir. Türkiye genelinde egemen aile biçimi olarak karşımıza çıkan çekirdek aile, ana baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşmaktadır. Ataerkil geniş aile, çekirdek ailenin kuşak çizgisi üzerinde genişlemiş şekli olarak kullanılmaktadır. Aile başkanı ve evli oğlu veya oğulları ve diğerlerinin oluşturduğu bir aile tipidir. Geçici geniş aile ise aile başkanı ve ana veya baba veya kardeşlerin meydana getirdiği ailedir. Bu ailede hane reisi olarak kabul edilen kişi genellikle oğuldur. Tek ana-baba, çocuklar ve evlilik bağı olmayan hane halkı anlamında kullanılan aile biçimi ise parçalanmış ailedir (Timur, 1972: 149). Timur'un kullandığı sınıflama aynen kabul edilmiştir. Ayrıca bir çok araştırmacı da bu sınıflamayı araştırmalarında kullanmışlardır. Bu durum karşılaştırma yapabilmemizi kolaylaştırmaktadır. Çalışkanlar ve Zeki Doğan mahallerinde aile büyüklüğüne ilişkin bulgular Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo: 2

Bugünkü Aile Büyüklüğü

Kişi Sayısı	Çalışkanlar		Zeki Doğan	
	Hane	%	Hane	%
Bir kişi	5	5.1	3	3.6
İki kişi	6	6.1	8	9.6
Üç kişi	15	15.3	8	9.6
Dört kişi	18	18.4	30	35.7
Beş kişi	24	24.5	15	17.9
Altı kişi	10	10.2	9	10.7
Yedi kişi	12	12.3	5	5.9
Sekiz kişi	6	6.1	2	2.3
Dokuz kişi	-	-	3	3.6
On kişi	-	-	1	1.2

Onbir kişi	1	1.0	-	-
Oniki kişi	1	1.0	-	-
Toplam	98	100.0	84	100.0

Çalışkanlar mahallesinde bugünkü aile büyüklüğü ortalaması 4.9 dur. Bu oran Zeki Doğan mahallesinde 4.5'e düşmektedir. Kente göç edenlerin kentleşme yolunda ulaştıkları bir aşama aile büyüklüğünü daralması ile ilgilidir. Timur'un çalışması Türkiye'de aile büyüklüğünün 6.2, büyük kent ailelerinin de 4.1 kişiden oluştuğunu açıklamaktadır. Gökçe'nin 1971'de yaptığı Ankara Gecekondularına ilişkin araştırmasında bu oran 6.2, Kongar'ın Altındağ araştırmasında 5.1, Irmak'ın İstanbul gecekondularına ilişkin bulgusu ise 4.9 dur. Bu bulgular gecekondu ailesinin büyük kent ailesine yakın bir düzeye geldiğini göstermektedir. Mahalleler arasındaki farklılık ta bu yargıyı doğrulamaktadır. Yeni bir yerleşim alanı olan Zeki Doğan mahallesinde aile büyüklüğü ortalamasının 4.5 oluşu bu açıdan anlamlıdır. Bugünkü aile büyüklükler, hane reislerinin, memleketlerindeki ailelerinin büyüklüğü ile karşılaştırıldığında toplumsal değişimin aile büyüklüğüne etkisi açıkça belirginleşecektir:

Tablo: 3
Memleketindeki Aile Büyüklüğü

Yaş Grupları	Çalışkanlar		Zeki Doğan	
	Sayı	%	Sayı	%
İki kişi	1	1.0	-	-
Üç kişi	1	1.0	1	1.2
Dört kişi	9	9.2	12	14.3
Beş kişi	7	7.2	13	15.5
Altı kişi	20	20.5	11	13.1
Yedi kişi	14	14.3	11	13.1
Sekiz kişi	14	14.3	3	3.6
Dokuz kişi	8	8.2	9	10.8
On kişi	6	6.1	9	10.8
Onbir kişi	4	4.1	6	7.1
Oniki kişi	2	2.0	4	4.7
Onüç kişi	4	4.1	1	1.2
Ondört kişi	-	-	-	-
Onbeş kişi	-	-	-	1.2
Onaltı kişi	-	-	3	3.6
Toplam	98	100.0	84	100.0

Çalışkanlar mahallesinde oturanların göç öncesi memleketlerindeki aile büyüklüğü ortalaması 6.7, Zeki Doğan mahallesinde bugün yaşayanların göç etmeden önce, memleketlerindeki aile büyüklüğü ise ortalama 7.6'dır. Memleketlerindeki aile büyüklüğü

ortalamalarını bugünkü aile büyüklüğü ortalaması ile karşılaştırdığımızda göç sonrası ailenin büyüklüğünün giderek küçülmekte olduğunu söyleyebiliriz. Gerek ekonomik koşullar gerekse kentsel topluma özgü iş-güç türlerinin etkisi ile aile büyüklüğünde bir küçülme gözlenmektedir. Buna karşın aile kurumuna ve aileyi oluşturan bireylerin rollerine ilişkin değerlerde bir değişimin varlığından söz edebilmek için henüz yeterli bulgulara sahip değiliz. Kuşkusuz bu alandaki bir değişimin çok yavaş bir çizgi izlemesi doğaldır.

Çalışkanlar ve Zeki Doğan mahallelerinde aile yapılarına gelince çekirdek ailenin her iki mahallede de ağırlık taşıdığı görülmektedir.

Tablo: 4
Bugünkü Ailenin Yapısı

Aile Türü	Çalışkanlar		Zeki Doğan	
	Sayı	%	Sayı	%
Çekirdek aile	65	66.3	63	75.0
Ataerkil geniş	13	13.3	4	4.8
Geçici geniş	15	15.3	15	17.8
Parçalanmış-eksik	4	4.1	2	2.4
Tanımlanamayan	1	1.0	-	-
Toplam	98	100.0	84	100.0

Zeki Doğan mahallesinde bu oranın daha yüksek olmasının nedeni şudur: Kente görelî olarak yeni gelmiş ve yeni bir düzen kurma çabasında olan bu mahallede, ailelerin yanına köyden henüz anne-baba, kardeş ve diğer akrabalar henüz gelmemiştir. Kente yerleşmenin ilk yıllarında, yeni yerleşenlerin daha çok çekirdek aile görünümünde oldukları gözlenmektedir. Tabloda göze çarpan bir başka önemli nokta da ataerkil geniş ailenin Zeki Doğan mahallesinde çok düşük oranda temsil edilmesine karşın, geçici geniş ailenin her iki mahallede de yaklaşık aynı oranlarda temsil edilmesidir. Bu durum ataerkil ailenin kentte bütünüyle yok olmadığını, kentte yaşama süresi uzadıkça, ekonomik koşulların ağırlığından ötürü ailenin böyle bir yapıya yönelme eğilimi ile açıklanabilir. Göç olayının aile yapısı üzerindeki etkisini, deneklerin bugünkü aile yapılarıyla memleketteki ailelerinin yapıları karşılaştırarak daha açık bir şekilde görebiliriz:

Tablo: 5
Memleketlerindeki Ailenin Büyüklüğü

Aile Türü	Çalışkanlar		Zeki Doğan	
	Sayı	%	Sayı	%
Çekirdek aile	45	46.0	51	60.7
Ataerkil geniş aile	30	30.6	20	23.8
Geçici geniş aile	14	14.2	13	15.5

Parçalanmış-eksik aile	3	3.1	-	-
Tanımlanamayan	6	6.1	-	-
Toplam	98	100.0	84	100.0

Kırsal alanda da çekirdek ailenin egemen aile biçimi olduğu görülmektedir. Bu sonuç, Timur'un araştırma bulgularıyla da doğrulanmaktadır. Fakat kırsal alanda gerek ataerkil aile gerekse geçici geniş ailenin büyüklüklerini korumakta oldukları da görülmektedir.

Araştırma bulgularımıza göre, Çalışkanlar ve Zeki Doğan mahallelerinde aileyi, yapı ve ortalama büyüklük bakımlarından karşılaştırdığımızda aralarında anlamlı farklılıklar görülmektedir. Çalışkanlar mahallesindeki aile, Zeki Doğan mahallesine göre kent ailesinden çok, kasaba ailesi nitelikleri taşımaktadır. Zeki Doğan mahallesinde ise kent ailesi özellikleri ağır basmaktadır. Aile büyüklüğü ortalaması ise yine mahalleler düzeyinde farklılaşmaktadır. Çalışkanlar mahallesinde ortalama büyüklük 4.9'la kasaba ailesi ortalamasına daha yakındır. Aile büyüklüğü ve aile yapısına ilişkin bulguların, her iki mahalle düzeyinde farklılaşmasının nedeni, mahallelerin yerleşim tarihlerinden kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle, Ankara'ya geliş tarihleri görece olarak daha eski olan deneklerde aile büyüklüğü artmakta, ailenin yapısı çekirdek aileden geniş aileye doğru bir geçiş göstermektedir. Fakat egemen olan aile biçimi her iki mahallede de çekirdek ailedir. Kente göç eden ailelerin Ankara'ya gelmeden önce ya da göçe başlamadan önce sahip oldukları aile büyüklükleri ve ailelerinin yapıları bu konudaki değişmeyi anlamlı kılan diğer bir göstergedir. Araştırma verileri kente göç edenlerden, Çalışkanlar mahallesinde oturanların %46'sı çekirdek aileden, %31'inin ataerkil geniş aileden, %14'ünün geçici geniş aileden kaynaklandıklarını göstermektedir. Bu oranlar Zeki Doğan Mahallesinde sırasıyla, %60, %24, %15 şeklinde gerçekleşmiştir. Kırsal alanda geleneksel aile yapısı değişmekte çekirdek ailenin temsil edilme oranı giderek artmaktadır.

Çalışkanlar ve Zeki Doğan mahallesinde yapılan göçlerin önemli bir özelliği de kademeli olmayışlarıdır. Daha önce de değindiğimiz bu konuya göç edenlerin doğum yerlerinin ötesinde, ilk uğradıkları yerleşme birimi düzeyinde bakmak daha aydınlatıcı olacaktır. Çalışkanlar mahallesinde oturanların %86'sı memleketlerinden ayrıldıktan sonra doğrudan Ankara'ya geldiklerini belirtirlerken, Zeki Doğan mahallesinde oturanların tamamı aynı yanıtı vermişlerdir. Çalışkanlar mahallesinde görüşülen hane reisleri önemli olmayan bir oranda, %4 gibi, önce kasabaya oradan da bir büyük ile gittiklerini söylemişlerdir.

2. Göçlerin Nedenleri:

Tablo: 6
Göçe Katılmanın En Önemli Nedeni

Göç Nedeni	Çalışkanlar		Zeki Doğan	
	Sayı	%	Sayı	%
Topraksızlık	45	46.0	32	38.1
İşsizlik	14	14.2	14	16.7
Diğer köylülerde geçimsizlik	3	3.1	1	1.2
Geçim sıkıntısı (Parasal)	22	22.4	14	16.7
Daha fazla kazanma isteği	1	1.0	4	4.8
Çocukların geleceğini düşünme	2	2.1	6	7.1
Ailesinden birinin daha önce göçü	1	1.0	1	1.2
Köyün dağılması	2	2.1	6	7.1
Ağa baskısı	1	1.0	-	-
Kentin olanaklarından yararlı.	1	1.0	3	3.5
Yeni bir iş bulma isteği	3	3.1	-	-
Kan davası	1	1.0	-	-
Aile üyelerinin kalabalık oluşu	1	1.0	6	7.1
İş nakli	-	-	1	1.2
Başka	1	1.0	2	2.4
Toplam	98	100.0	84	100.0

Göçe katılan ailelerin doğum yerlerinden ayrılmalarının en önemli nedeni, her iki mahallede de, ekonomik koşulların yetersizliği olarak belirlenmiştir. Çalışkanlar mahallesinde ekonomik nedenlerle göç edenlerin oranı %83'tür. Bu oranın %46'sı topraksızlık, %22'si geçim sıkıntısı, %15'ide işsizlik olarak tanımlanmıştır. Bu üç etmenin ağırlığı, nüfusun göçe yönelmesinde tarımsal yapıdaki yetersizliklerin önemini ortaya koymaktadır. Zeki Doğan mahallesinde, yeni kentlilerin, memleketlerinden ayrılma nedenleri de Çalışkanlar Mahallesi sakinlerini göçe zorlayan nedenlerden farklı değildir. Bu mahallede de nüfusu kırdan iten nedenler ağırlık taşımaktadır. Toprak yetersizliği %38 işsizlik %16 ve geçim sıkıntısı yine %16 ağırlıkla ekonomik nedenlerin başlıcalarını oluşturmaktadır.

Çekici olarak nitelendirdiğimiz; kentin olanaklarından yararlanma, yeni bir iş bulma isteği ve çocukların geleceğini düşünme gibi nedenlerin nüfusun göçe yönelmesinde öncelik taşımadığı görülmektedir. Çalışkanlar mahallesinde çekici nedenler %8, Zeki Doğan mahallesinde %15'lik oranlarda nüfusun kente yönelişinde en önemli etken olarak belirtilmiştir. Görüldüğü gibi çekici nedenler her iki mahallede de düşük oranlar taşımalarına karşın, mahalleler düzeyinde olaya bakıldığında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Bu durum kentlerin çekici özelliklerinin yakın dönemlerde etkilerini giderek artırdığının kanıtıdır. Zeki Doğan

mahallesinde Çalışkanlar mahallesine göre, görel olarak, ekonomik nedenlerin payında bir düşme gözlenirken kentlerin çekici özelliklerinin oranında yüzde yüze varan bir artış görülmektedir.

Göç nedenleri diğer araştırma bulgularıyla karşılaştırıldığında benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Örneğin Gökçe'nin 1971'de Ankara gecekondularında yaptığı araştırmada, deneklerin %41.5'i büyük şehirlerde iş olanaklarının çokluğunu, %31.3'ü topraksızlığı, %9.7'si kentsel hizmetlerin varlığını, %7.7'si de çevre ile olan anlaşmazlıkların göçe katılma nedeni olarak göstermişlerdir. Sencer'in araştırmasında %40'la geçim sıkıntısı ve işsizlik göç nedenleri arasında birinci sırayı alırken, %32 ile toprak yetersizliği, %16 ile de yeni bir iş bulma isteği göç nedeni olarak belirtmiştir (Sencer 1979: 149-150). Yasa'nın araştırmasında göçe neden olan itici etmenler %60 (Yasa, 1966: 79), Kongar'ın Altındağ araştırmasında ise %73 (1973:116) olarak saptanmıştır.

İtici etmenlerin baskısı altında göçe başlayan nüfusun bir başka yerleşim birimine değil de neden Ankara'ya yöneldikleri sorusuna verdikleri cevaplar, kentlerin çekici özelliklerini giderek arttığını göstermesi bakımından da önem taşımaktadır.

Tablo: 7
Ankara'ya Yönelme Nedenleri

Geliş Nedeni	Çalışkanlar		Zeki Doğan	
	Sayı	%	Sayı	%
Akrabalarının Anka- ra'da oluşu	33	33.7	32	38.1
Hemşehrilerinin Ankara'da oluşu	8	8.2	7	8.3
Daha önce Ankara'da iş bulması	19	19.4	14	16.7
Geldiği yerin Ankara'ya Yakın oluşu	17	17.3	4	4.8
Kent olanakl. zeng.	6	6.1	8	9.5
İş olanaklarının çokl.	14	14.3	16	19.0
Başka	1	1.0	3	3.6
Toplam	98	100.0	84	100.0

Ankara'nın tercih edilmesinde akrabaların ve hemşehrilerin bu kentte bulunmasının her iki mahallede de en yüksek oranda etkili olduğu görülmektedir. Bu iki değişken Ç.M. de %42, Z.D.M. de %46 oranında bir ağırlığa sahiptir. Mahalleler arasında asıl farklılık, gelinen yerin Ankara'ya yakın oluşu ve kentlerin çekici özelliklerinin etkisi durumlarında ortaya çıkmaktadır.

Çalışkanlar mahallesini oluşturan nüfusun doğum yerlerinin Ankara civarı ve Ankara'ya komşu illerden olması, gelinen yerin Ankara'ya yakınlığı değişkeninin bu mahallede %17 gibi bir oranla tercih edilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu oran Z.D.M. de %4 gibi küçük bir değer taşımaktadır. Kentlerin çekici özelliklerinin yeni kurulan bir mahalleyi oluşturan nüfus tarafından daha yüksek oranda tercih edilmesi, yakın dönemlerde göçe katılan nüfusun seçimin daha bilinçli yaptığını göstermektedir. Ayrıca daha önce değinildiği gibi tarımsal yapıdaki koşulların yetersizliğinden ötürü göçe katılan nüfusun payının giderek azalmakta olduğunu göstermesi bakımından da ilginç bir sonuçtur. Bu gelişmeye karşın, ekonomik nedenler yine, nüfusun kırdan ayrılmasında belirleyici oldukları gibi, göç ettiği yerleşme biriminin belirlenmesinde de ağırlığını korumaktadır.

II. Nüfusun Sosyo-ekonomik Özellikleri:

Araştırma alanını oluşturan mahallelerde yaşayan nüfusun sosyo-ekonomik özelliklerini yansıtan nesnel göstergeler olarak; meslek, gelir, eğitim ve barınma koşulları alınmıştır. Bu temel değişkenlerin saptanması, hane reisleri özelinde, ailelerin toplumsal konumlarını yansıtmaları açısından önemlidir.

A. MESLEK: Çalışkanlar ve Zeki Doğan mahallelerinde görüşülen hane reislerinin son çalıştıkları iş türleri Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo: 8
Meslek Dağılımı

Meslek Türü	Çalışkanlar		Zeki Doğan	
	Sayı	%	Sayı	%
Esnaf (alım-satım) kendi hesabı	9	9.2	1	1.2
Esnaf (ulaşım)	6	6.1	-	-
Zanaatkar	4	4.1	2	2.4
Düz işçi (imalat, inşaat, sanayi)	6	6.1	2	2.4
Düz işçi (hizmetler)	13	13.3	18	21.4
Teknik eleman	5	5.1	-	-
Yarı kalifiye işçi (kamu-özel)	12	12.2	16	19.0
Yarı kalifiye hizmet işçisi	14	14.3	5	6.0
Ticaret	2	2.0	2	2.4
Küçük memur	13	13.3	35	41.6
Din adamları	-	-	1	1.2
Ev kadını	1	1.0	1	1.2
İşsiz	-	-	1	1.2
Emekli	10	10.2	-	-
Hasta çalışmıyor	2	2.1	-	-
Başka	1	1.0	-	-
Toplam	98	100.0	84	100.0

Çalışkanlar mahallesinde en yaygın iş türü kamu ve özel kesimde çalışan yarı kalifiye işçiler ve hizmet işçileridir: %27. Bunu %19'la imalat, inşaat, sanayi ve hizmet alanlarındaki düz işçilik, bunu da %15 ile ulaşım ve kendi hesabına alım-satım işinde uğraşan esnaf oluşturmuştur. Zeki Doğan Mahallesinde ise sırasıyla %42 memurluk, %25 yarı kalifiye işçilik, %23 düz işçilik en fazla çalışılan iş alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. İki mahalle arasında iş türleri açısından en önemli farklılık memurların oranında görülmektedir. Memurluk Z.D.M.de en yüksek orandaki iş alanı olarak görülürken, Ç.M. de bu alanda çalışanlar oldukça düşük düzeydedir. Heriki kesimde de örgütlü işlerde çalışanların payı küçümsenmeyecek düzeydedir. Gecekondu mahallelerinde marjinal işlerde çalışanların payının giderek azaldığı görülmektedir. Bir başka açıdan değerlendirdiğimiz de gecekondu mahallelerinde çalışan nüfusun çoğunluğu hizmet kesiminde istihdam edilmektedir.

Gökçe'nin 1971 Ankara gecekonduları üzerinde yaptığı araştırmada görüşülen hane reislerinin iş türlerine dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir: Devlet ve özel kesimde hizmetli %23.2, az gelirli memur %18.9, vasıflı işçi %14.8, vasıfsız düz işçi %8.2 (Gökçe, 1976:69) Şenyapılı (1978:99)'nın bulguları ise şöyledir: %11 marjinal işlerde çalışmakta, %18 küçük esnaf, %22 fabrika işçisi, %14 memur.

Çalışılan işlerin niteliği ise Tablo 9'da görülmektedir:

Tablo: 9

Çalışılan İşin Niteliği

İş Niteliği	Çalışkanlar		Zeki Doğan	
	Sayı	%	Sayı	%
Kendi hesabına çalışıyor	21	21.4	6	7.1
İşveren	1	1.0	—	—
Özel sektörde çalışıyor	15	15.3	13	15.5
Kamuda çalışıyor	48	49.1	63	75.0
İşsiz	—	—	1	1.2
Çalışmıyor, emekli	8	8.1	1	1.2
Başka	5	5.1	—	—
Toplam	98	100.0	84	100.0

Çalışkanlar mahallesinde en büyük grup %50 yakın bir oranda kamuda çalışırken Zeki Doğan mahallesinde bu alanda çalışanların oranı %75'e ulaşmaktadır. Kendi hesabına çalışanlar %21'in üzerinde biroranla ikinci büyük grubu Çalışkanlar Mahallesinde oluştururken, Zeki Doğan mahallesinde ikinci büyük grup %15'le özel sektörde çalıştıklarını belirtmişlerdir. Kendi hesabına çalışanlar Z.D.M.de %7 gibi bir oranda temsil edilmektedir. Özel sektörde çalışanlar da Çalışkanlar mahallesinde %15'le üçüncü grubu oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi kamu kesiminde çalışanlar her iki mahallede de en üst düzeyde temsil edilmekte fakat Zeki Doğan mahallesinde bu alanda çalışanların oranı Çalışkanlar Mahallesine göre daha yüksek oranda gerçekleşmektedir.

Her iki mahallede de ailede birden fazla çalışanların oranı küçümsenmeyecek düzeydedir. Eşlerin çalışma düzeyi çok düşüktür. Çalışkanlar mahallesinde %2, Zeki Doğan mahallesinde %5. Çok küçük bir oran ve çok küçük bir fark olmasına rağmen Zeki Doğan mahallesinde bu oranın daha yüksek olması ilginçtir. Eşlerin dışında ailede çalışan diğer grup çocuklardır. Zeki Doğan mahallesinde görüşülen hane reislerinden çocuğu çalışmakta olanların oranı %15, Çalışkanlar mahallesinde ise bu oran %22dir. Kentte yaşama süresi uzadıkça ekonomik güçlüklerin baskısı nedeniyle ailede çalışan çocuk sayısı artmaktadır.

B. EĞİTİM:

Tablo 10'da görüşülen kişilerin eğitim düzeyleri gösterilmiştir. Konuşulanların büyük bir bölümü okur-yazardır. Okuma yazma oranı Çalışkanlar mahallesinde %83, Zeki Doğan mahallesinde %92'ye ulaşmaktadır. Yeni bir mahalle olmasına karşın Zeki Doğan'da bu oranın daha yüksek olması, göç öncesi alınan eğitimle açıklanabilir. Kuşkusuz bu durum göç edenlerin belirli bir düzeye gelmiş kişiler olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Görüşülen hane reislerinden Çalışkanlar mahallesinde oturanların %11'i hiç okuma yazması olmayan kişilerden oluşmaktadır. Zeki Doğan mahallesindeyse, okuma yazması olmayanlar %7 gibi daha düşük bir düzeydedir. Okuması olup ta yazması olmayanların oranı ise yalnızca %1'dir. Okuma yazması olanların son bitirdikleri okula göre dağılımları ise şu şekildedir:

Tablo: 10

Son Bitirdiği Okul	Eğitim Düzeyi		Zeki Doğan	
	Çalışkanlar		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%
Okur yazar değil	11	11.2	3	3.6
İlkokul	60	61.2	59	70.2
Ortaokul	9	9.2	9	10.7
Lise	2	2.1	4	4.8
Ortaokul düzeyinde Tek. ve Meslek okul.	-	-	-	-
Lise Düzeyinde Tek. ve Mesleki Okul.	1	1.0	1	1.2
Yüksekokul Üniversite	1	1.0	1.	1.2
Başka	14	14.3	7	8.3
Toplam	98	100.0	84	100.0

Mahalleler toplamına bakıldığında, görüşülenlerin büyük bir kısmı ilkökul mezunudur. Yüksek tahsil yapmış olanların oranı ise son derece düşüktür. Bu durum gecekondü bölgelerinde yaşayan nüfusun eğitim düzeyini açıkça sergilemektedir. Mahalleler arasında, bir karşılaştırma yapıldığında, Zeki Doğan'da oturanların Çalışkanlar'da oturanlara göre daha yüksek düzeyde öğrenim

gördüklerini söyleyebiliriz. Ailelerin göç sonrası kentte yeniden öğrenim olanağı elde etmelerinin çok zor olacağı düşünülecek olursa, kente yeni gelenlerin, öğrenimlerini memleketlerinde tamamladıkları söylenebilir. Bu durumda, kente göç etme kararı vermede eğitimin de önemle bir etken olduğu akla gelmektedir. Zeki Doğan mahallesinde eğitim düzeyinin daha yüksek oluşu bu yargıyı güçlendirmektedir. Yine görüleceği gibi bu mahallede okur yazar olmayanların oranı da Çalışkanlar Mahallesi'ne göre daha düşüktür. Eşlerin eğitim düzeyleri de bu konuya açıklık getirebilir.

Tablo: 11
Eşin Öğrenim Durumu

Eğitim Düzeyi	Çalışkanlar		Zeki Doğan	
	Sayı	%	Sayı	%
Evli değil	4	4.1	3	3.6
Tahsilsiz	54	55.1	49	58.3
Okur yazar	11	11.2	5	5.9
İlkokul mezunu	20	20.4	25	29.8
Ortaokul mezunu	—	—	—	—
Lise mezunu	2	2.1	—	—
Ortaok. düz. mesl. ok. mez.	—	—	—	—
Lise düz. tek. ve mes. ok. m.	—	—	1	1.2
Yüksekokul-üniversite mez.	—	—	—	—
Başka	7	7.1	1	1.2
Toplam	98	100.0	84	100.0

Çalışkanlar mahallesinde aile reislerinin eşlerinin öğrenim durumlarının dağılımı şöyledir: Tahsilsiz %55, okur-yazar %11, ilkokul mezunu %20, ortaöğrenim %2'dir. Zeki Doğan mahallesinde ise tahsilsiz %58, okur-yazar %5, ilkokul mezunu %30, ortaöğrenim %1'dir. Görüldüğü gibi Zeki Doğan mahallesinde hane reislerinin eşlerinin öğrenim düzeyleri daha yüksektir. Bu durum bu mahallede yaşayan nüfusun öğrenimlerini göç öncesi memleketlerinde gerçekleştirdiklerini göstermesi bakımından anlamlıdır.

C. GELİR

Çalışkanlar ve Zeki Doğan mahallelerinde, ortalama aylık gelir dağılımından anlaşılacağı gibi, alt ve orta gelirli örneklerin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Kısaca denilebilir ki düşük gelir düzeyi, gecekondü mahallelerinin egemen niteliği olarak belirmektedir. Araştırmada, gelir konusunda verilen yanıtların doğruluk payını artırmak amacıyla birden fazla soruda deneklerin gelir düzeylerinin saptanması düşünülmüştür. Geliri ilişkin sorular, hane reisinin aylık ortalama geliri, ailenin toplam aylık ortalama geliri ve ailede diğer çalışan kişilerin aylık ortalama gelirleri şeklinde formüle edilmiştir.

Tablo: 12
Ailenin Toplam Aylık Ortalama Geliri

Gelir Düzeyi	Çalışkanlar		Zeki Doğan	
	Sayı	%	Sayı	%
5.000 TL'den az	—	—	1	1.2
5.001 - 10.000	9	9.28	13	15.57
10.001 - 15.000	39	39.8	34	40.5
15.001 - 20.000	24	24.5	17	20.2
20.001 - 25.000	8	8.2	12	14.3
25.001 - 30.000	9	9.2	4	4.7
30.001 - 35.000	2	2.0	1	1.2
35.001'den fazla	7	7.1	2	2.4
Toplam	98	100.0	84	100.0

Araştırmanın yapıldığı dönemde asgari ücret 10.000 TL'sidir. Gelir grupları asgari ücret göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Tablo 25'de görüldüğü gibi, 15.000 TL'sının altında olan alt gelir diliminde yer alanlar, görüşülenlerin, Çalışkanlar mahallesinde %49'unu, Zeki Doğan mahallesinde %57'sini kapsamaktadır. 15.000 - 30.000 TL'lik orta gelir dilimine girenlerse Çalışkanlar mahallesinde %42 ile, Zeki Doğan mahallesinde %39'la ikinci sırayı almaktadırlar. 30.000 TL'nin üstünde geliri bulunan ve öteki gruplara oranla yüksek gelirli sayılacak ailelerse, Çalışkanlar'da %9, Zeki Doğan'da %3 gibi bir ağırlığa ulaşmaktadırlar. Bu sonuçlar yorumlanırken verilerin 1980-1981 yıllarına ilişkin oldukları unutulmamalıdır. Bu konuda çeşitli dönemlerde Ankara ve İstanbul'da yapılmış olan çalışmalarında elde edilen sonuçlarla bulgularımızı karşılaştırabiliriz. Yasa'nın 1966 Ankara gecekonduları için bulunduğu aylık gelir ortalaması 386 TL'dir. (Yasa, 1966:135) Gökçe'nin 1971 araştırmasında Ankara gecekondularına aile başına düşen aylık gelir 1157.27 TL olarak saptanmıştır. (Gökçe, 1976:70-71) Şenyapılı'nın İstanbul Gültepe'de yürüttüğü alan araştırması sonuçlarına göre, ailelerin %48'inin aylık geliri 1800-3000 TL. arasındadır. (Şenyapılı, 1978:99) Rakamsal olarak bir karşılaştırma yapmak mümkün değildir. Alt, orta ve yüksek gelir grupları olarak bir karşılaştırma yapılabilir. Bu durumda da alt ve orta gelir gruplarında bulunan nüfusun, gecekondu mahallelerinde yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunu kapsadığı anlaşılmaktadır.

Mahalleler arasında aile başına düşen ortalama aylık gelir düzeylerini karşılaştırdığımızda, Çalışkanlar mahallesinde gelir düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu mahallede aile başına düşen ortalama aylık gelir, 17.474 TL'dir. Zeki Doğan mahallesinde ise aile başına düşen aylık ortalama gelir 15.625 TL. olarak hesaplanmıştır. Bu farklılıkta kentte yaşama süresinin etkili olduğu düşünülmektedir. Kentte yaşama süresi uzadıkça hem ailede çalışan kişiler daha yüksek gelir getiren işlere doğru kaymakta, hem aynı işte daha uzun süre çalışmış oldukları için gelirleri yükselmekte hem de ailede çalışan kişilerin sayısı çoğalmaktadır.

Hane reislerinin, ailelerinin gelir düzeylerine ilişkin düşüncelerine ve Ankara'ya gelişlerinin gelirleri üzerindeki etkilerine bakıldığında, mahalleler arasında yine anlamlı bir farklılık görülmektedir.

Tablo: 13

Gelir Durumu	Çalışkanlar		Zeki Doğan	
	Sayı	%	Sayı	%
Çok zengin	—	—	—	—
İyi halli	7	7.2	2	2.2
Orta halli	40	40.8	45	53.6
Fakir	45	45.9	33	39.3
Çok fakir	6	6.1	4	4.7
Toplam	98	100.0	84	100.0

Tablo: 14

Ankara'ya Gelişinin Gelir Üzerine Etkisi

Kazanç Durumu	Çalışkanlar		Zeki Doğan	
	Sayı	%	Sayı	%
Daha fazla kazanıyor	68	69.4	64	76.2
Kazanc. bış değişme olmadı	12	12.3	13	15.5
Daha az kazanıyor	14	14.2	5	5.9
Ankara'ya küçük yaş. gelmiş	1	1.0	1	1.2
Başka	3	3.1	—	—
Toplam	98	100.0	84	100.0

Tablo 13 ve 14'den mahalleler düzeyinde görelî yoksunluk olgusunun zaman boyutunda farklılaşmasını görebiliriz. Kentte yaşama süreleri daha uzun olanlar, "fakir" olduklarını ve "daha az kazandıklarını" daha yüksek oranlarda belirtmektedirler. Buna karşın yeni gelenlerde ise, "orta halli" olma durumu ve "daha fazla kazanıyor" düşünceleri ağır basmaktadır.

D. KONUT DURUMU:

Tablo: 15

Oturduğu Evin Mülkiyeti

	Çalışkanlar		Zeki Doğan	
	Sayı	%	Sayı	%
Ev sahibi	73	74.5	66	78.6
Kiracı	24	24.5	16	19.0
Yakınlarının yanında kira vermeden oturuyor	1	1.0	2	2.4
Toplam	98	100.0	84	100.0

Tablo 15, Çalışkanlar mahallesinde ve Zeki Doğan mahallesinde oturan hane reislerinin konut sahipliği ya da kiracılık durumlarını göstermektedir. Çalışkanlar mahallesinde oturanların %73'ü kendi konutlarında otururken, Zeki Doğan mahallesinde oturdıkları konutun sahibi olanların oranı %78'dir. Kiracılık ise Çalışkanlar mahallesinde %24, Zeki Doğan mahallesinde %19 düzeyine sahiptir. Mahalleler arasında konutların iyelik durumları açısından önemli bir fark görülmemiştir. Kente yeni gelenlerin ilk amaçlarının bir konut edinmek olduğu düşünülecek olursa bu durumun fazla yadırganmaması gerekir. Çalışkanlar mahallesinde, eski bir mahalle olmasına karşın, konutun sahipliği oranının daha düşük olmasının nedeni, bu mahalleye yerleşip bir konut edindikten sonra daha iyi koşullara sahip olan bir başka mahalleye taşınma eğiliminin yüksek olmasında aranmalıdır.

Diğer araştırmaların bulguları da gecekondu mahallelerinde konut sahipliğinin yüksek oranlarda gerçekleştiğini göstermektedir. Yasa, bütün Ankara gecekonduları için kendi evinde oturanların oranının %59 olarak saptamıştır. (Yasa, 1966:63) Gökçe'nin araştırmasında ise görüşülenlerin %80.5'i kendi evinde oturmakta %19.5'i de kiracı olarak gözükmektedir (Gökçe: 1976:80). Sencer'in bulguları ise şöyledir: Ev sahibi olanlar %57.1, kiracı olanlar %41.8 (Sencer, 1979:212).

Oturulan konutların olanaklarına bakıldığında mahalleler arasında yine önemli bir fark görülmemektedir. Yerleşim tarihleri farklı olan bu iki mahallede böylesine bir farkın görülmemesi de anlamlıdır. Çalışkanlar mahallesi Ankara'nın ilk gecekondu bölgelerinden olmasına karşın koşulları pek fazla değişmemiştir. Buna karşın Zeki Doğan mahallesi daha kuruluşundan başlayarak, konutların daha özenli, sağlık koşullarına daha uygun yapılışına tanık olmuştur. Çalışkanlar mahallesinde konutlar ortalama 2-3 odalıdır. Konutların %6'sında elektrik, %21'inde akarsu, %55'inde içerde hela yoktur. Ayrıca %38'inde ayrı mutfak, %57'sinde de ayrı banyo görülmemektedir. Zeki Doğan mahallesinde ise, konutların %94'ü 2 ve 3 odalıdır. Bu konutların %2'sinde elektrik, %2'sinde akarsu, %19'unda içerde hela yoktur. Yine %16'sında ayrı mutfak, %69'unda da ayrı banyo bulunmamaktadır.

Konutların olanakları, ailelerin göçe başlamadan önce, memleketlerindeki konutlarının olanaklarıyla karşılaştırıldığında aradaki farklılık önem kazanmaktadır. Çalışkanlar mahallesinde bugün oturanların göç öncesi oturdukları konutların olanaklarına bakıldığında bugünkü konutların da çok daha yetersiz ve çok daha kötü koşullarda oldukları gözlenmiştir. Genellikle memleketlerin de aile büyüklüğünün fazla olması nedeniyle konutların oda sayılarının çok olması dikkati çekmektedir. Buna karşın, %85'inde elektrik, %88'inde akarsu, %82'sinde içerde hela, %72'side ayrı mutfak, %87'sinde de ayrı banyo yoktur. Zeki Doğan mahallesinde görüşülen hane reislerinin göç öncesi konutlarının olanaklarıysa

şöyledir. Oda sayısının yine yüksek olduğu görülmektedir. Konutların %99'unda elektrik, %98'inde akarsu, %98'inde içerde hela, %80'inde aynı mutfak ve hiçbirinde de ayrı banyo yoktur. Bu durum her iki mahallede yaşayan nüfusun göç öncesi çok kötü koşullarda bulduklarını göstermektedir. Her iki mahallede yaşayanların bugün oturdukları konutlarının olanakları, memleketlerindeki konutların olanaklarından görece olarak daha iyidir. Koşullardaki bu görece iyileşme hiç kuşkusuz kentleşmenin sonucudur.

III. KENTLİLEŞME:

Kentleşme her şeyden önce bir toplumsal değişme sürecidir. Bu süreç içerisinde bireylerin kente gelmeden önce edindikleri yaşam biçiminin değişimi sözkonusudur. Bu bir anlamda kentle bütünleşme, kente uyum sağlama sürecidir. Kentleşme sürecinde en önemli değişken kentte yaşama süresidir. Fakat kentte yaşama süresinin tek başına belirleyici olduğunu düşünmek yanıltıcı olabilir. Bu nedenle kentleşme sürecinde etkili olduğu varsayılan bir dizi ara değişken aracılığı ile mahallelerde kentleşme düzeyini saptamak amaçlanmıştır. Çözümlememizi kolaylaştırıcı özellikleriyle ele alınan ara değişkenler, kentte hareketlilik -yer değiştirme eğilimi- buna bağlı olarak yer değiştirme gerekçeleri akraba, komşu ve iş arkadaşlarıyla olan ilişkiler; memleketleriyle olan ilişkiler, tüketim alışkanlıkları, kentsel örgüt kullanma ve kitle iletişim araçlarına olan açıklıktır. Bu değişkenlerin bir zaman boyutunda anlamlı olacağını düşünülmektedir. Bu nedenle yerleşme tarihleri farklı olan iki mahalleden seçilen örneklem üzerinden, sözü edilen değişkenlere ilişkin toplanan bulgular, karşılaştırılarak konuya açıklık getirmek amaçlanmıştır. Belirtilen değişkenler eşit ağırlıklı olmadıkları için birleşik endeks oluşturma yoluna gidilmemiştir. Değişkenlerin yan dağılımlarından yararlanılarak karşılaştırma yapılmıştır.

YER DEĞİŞTİRME EĞİLİMİ:

Sencer'e göre göçle başlayan nüfus devriminin, kentin belirli bir kesiminde kararlılık kazanmasına kadar geçen süre kentleşme olarak değerlendirilmelidir. Bu süreç içerisinde yeni kentliler değişik evrelerden geçerek kentin sürekli yerlisi durumuna gelirler. (Sencer, 1979: 292) Kuşkusuz kentleşme yalnızca kentte yaşama olayı olarak açıklanamıyacağı gibi, sadece yer değiştirme sürecine de indirgenemez. Fakat denekler, yer değiştirme aşamalarında kentleşme yönünde önemli deneyimler kazanabilirler. Araştırmada ele aldığımız mahallelerde yaşayan nüfusun, Ankara'ya geldikten sonra yer değiştirme eğilimlerinin saptanması konumuz açısından önem taşımaktadır.

Ankara'ya geldikten sonra deneklerin oturdukları ilk mahalleler şöyle bir dağılım göstermektedir: Çalışkanlar mahallesinde deneklerin %56'sı halen buldukları mahalleye yerleşmişlerdir.

Buna karşılık %6'sı kentin yerli mahallelerine, %37'si de diğer gecekondulu mahallelerine yerleşmiştir. Zeki Doğan mahalesinde ise, deneklerin %23'ü halen oturdukları mahalleye, %67'si diğer gecekondulu mahallelerine, %10'u da kentin eski mahallelerine yerleşmişlerdir. Tablo 16'da deneklerin ilk yerleştikleri mahallede oturma süreleri görülmektedir.

Tablo: 16
İlk Mahallede Oturduğu Süre

Oturma Süresi	Çalışkanlar		Zeki Doğan	
	Sayı	%	Sayı	%
Bugün aynı mahallede oturuyor	55	56.1	19	21.6
1-3 yıl	17	17.3	24	28.6
4-6 yıl	15	15.3	23	27.4
7-9 yıl	3	3.1	12	14.3
10-12 yıl	7	7.2	2	2.4
13-15 yıl	1	1.0	4	4.7
Toplam	98	100.0	84	100.0

Çalışkanlar mahallesinde görüşülen deneklerden %41'i Çalışkanlar mahallesine gelmeden önce yalnızca bir mahalle değiştirmişlerdir. %3 iki mahalle değiştirmiştir. %56'sı ise doğrudan Çalışkanlar mahalesine gelmişlerdir. Mahalle değiştirenlerin %17'si ilk oturdukları mahallede 1-3 yıl, %15'i 4-6 yıl, %7'si de 10-12 il oturmuştur. İki mahalle değiştirerek Çalışkanlar mahallesine gelenlerin, ikinci mahallelerinde, %1'i bir yıl, %1 üç yıl, %1'i de 20 yıl süreyle oturmuşlardır.

Zeki Doğan mahallesinde ise görüşülen hane reislerinin Ankara'ya geldikten sonra yer değiştirme durumları şöyle gerçekleşmiştir: %23'ü doğrudan bugün oturdukları mahalleye gelmiştir. %61'i bir mahalle değiştirerek, %16'sı da iki mahalle değiştirerek Zeki Doğan'a gelmişlerdir. Yer değiştirenlerden %28'i ilk mahallelerinde 1-3 yıl, %27'si 4-6 yıl %14'ü 7-9 yıl oturmuşlardır. İki mahalle değiştirenlerin %10'u ikinci mahallelerinde 1-3 yıl, %3'ü 4-6 yıl, %3'ü de 9 yıl kalmışlardır. Görüldüğü gibi Ankara'ya yerleşme dönemi daha yeni olan mahallede yer değiştirme eğilimi daha yüksektir. Yer değiştirmeye neden olan etkenlerin neler olduğunu saptamak bu konuya bir ölçüde açıklık getirecektir.

Tablo: 17
Mahalle Değiştirme Nedeni

Değişkenler	Çalışkanlar		Zeki Doğan	
	Sayı	%	Sayı	%
Mahalle değiştirmemiş	56	57.3	19	22.6
Daha ucuz bir semte gitmek	2	2.0	4	4.7
Daha iyi bir semte gitmek	—	—	3	3.6

Çalıştığı yere yakın olmak	4	4.1	2	2.4
Kendi evine geçmek için	29	29.6	44	52.4
Çocukların okul durumu	1	1.0	—	—
Mahallede geçimsizlik	—	—	1	1.2
Evlenme-boşanma	2	2.0	1	1.2
Evin olanaklar. yetersizliği	—	—	5	6.0
Kira uyaşmazlığı	2	2.0	—	—
Akrabalara yakın olmak	—	—	4	4.7
Akrabalardan uzaklaşmak	1	1.0	1	1.2
Başka	1	1.0	—	—
Toplam	98	100.0	84	100.0

Kentleşme sürecinde gözlenen yüksek devingenliğe neden olan değişkenler mahalleler arasında farklı bir dağılım göstermektedir. Görüldüğü gibi "daha ucuz bir semte gitmek" Çalışkanlar mahallesinde yüzde 2 gibi bir oranla belirtilirken, Zeki Doğan mahallesinde bu oran %4'tür. "Daha iyi bir semte gitmek" isteği Çalışkanlar mahallesinde hiç gözlenmemiştir. Zeki Doğan mahallesinde ise %3 oranında dile getirilmiştir. Tablo 30'dan çıkartılan en ilginç sonuç "kendi evine geçmek için" yer değiştirenlerle ilişkindir. Her iki mahallede de en yüksek oranda bu istek belirtilmiştir. Fakat mahalleler arası bir karşılaştırma yapıldığında, kendi evine geçmek isteğinin Zeki Doğan mahallesinde, Çalışkanlar mahallesine göre daha yüksek düzeyde bir yer değiştirme nedeni olarak belirginleştiği görülmektedir. Bu farklılık Zeki Doğan mahallesinde görüşülen deneklerin henüz Ankara'ya yeni gelmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Koşulları bir konut sahibi olmaya yetecek düzeyde değildir. Bir başka neden de konut sahibi olmanın gerek yasal gerekse ekonomik koşullardan dolayı son derece güçleşmesidir.

Görüşülen denekler "Bugün oturduğunuz mahalleden ayrılmak istiyor musunuz?" sorusuna şöyle yanıt vermişlerdir: Çalışkanlar mahallesinde oturanların %42'si mahallelerinden ayrılmak istediklerini belirtmişlerdir. %46'sı bu düşüncede olmadıklarını, %10'u ise kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Zeki Doğan mahallesinde bugün oturanların ancak %22'si mahalleden ayrılma arzusunda olduklarını, %69'u böyle bir düşünceleri bulunmadığını, %4'ü de bu konuda kararsız olduklarını söylemişlerdir. Bugün oturdukları mahalleden ayrılmaya nedeni olarak, Çalışkanlar mahallesinde oturan denekler en yüksek oranda -%25- daha iyi bir semte gitmek istediklerini belirtmişlerdir. Zeki Doğan mahallesinde görüşülenler de yine en yüksek oranda -%10- aynı nedeni göstermişlerdir. Diğer nedenler; evin olanaklarının yetersizliği, sağlık nedenleri, ev yaptırdığı semte geçme isteği ve iş yerine yakınlık önemli farklılıklar göstermeyecek bir dağılım sergilemektedir. Dikkati çeken bir başka nokta da, Zeki Doğan mahallesindeki deneklerin

%5'i bir başka ile gitme isteğinde olduklarını belirtirlerken, böyle bir isteğe Çalışkanlar mahallesinde hiç rastlanmamıştır. Bu durum da yeni bir yerleşim alanı olan Zeki Doğan mahallesinde, nüfusun, henüz devingenliğinin kararlı bir yerleşime dönüşmediğinin bir göstergesidir.

Deneklerin ilk oturdukları mahalleden ayrılma nedenleri ile bugün oturdukları mahalleden ayrılmak için gösterdikleri nedenler arasında anlamlı bir farklılaşma vardır. Çeşitli göç dönemlerinde yer değiştirme nedenleri aynı gerekçelere dayanmaktadır. Dönemlere göre beliren anlamlı farklılaşma, günümüze doğru yaklaştıkça, yerleşme yerinin seçiminde daha bilinçli davranıldığı biçiminde yorumlanabilir. Örneğin giderek iş yerine yakınlık, daha iyi koşullar tercih nedeni olurken; akraba ve hemşehrilere yakın olma isteğinden uzaklaşmaktadır.

Sencer'in bulguları da aynı doğrultudadır. Ona göre gecekondü nüfusunun çoğunlukla yer değiştirme eğilimi içinde olması, kentleşme öncesinde olduğu gibi, kente son ve kesin olarak yerleşmenin de bir adımda değil aşamalı olarak gerçekleştirildiğini göstermektedir. (Sencer, 1979:305) Kent içinde yerleşmenin çeşitli aşamalarda gerçekleşmesi, ilk ve daha sonraki yer değiştirme gerekçelerinin farklılaşması, yerleşme hareketliliğinin, kentleşmenin bir göstergesi olarak değerlendirilmesini anlamlı kılmaktadır. Kentlileşmeyi izleyen bir aşama olarak, bugün oturduğu mahalleden ayrılmak istemesinde "daha iyi bir semte geçmek istediği"nin ağırlık taşıması bu yargıyı güçlendirmektedir.

ÇEVREYLE BÜTÜNLEŞME:

Yeni kentlilerin Ankara'da çevreyle kurdukları ilişkiler kentleşmenin bir başka göstergesidir. Başlangıçta yalnızca akraba ve hemşehrilerle kurulan ilişkiler, kentte yaşama süresi uzadıkça genişlemekte, komşulara ve iş arkadaşlarına doğru yaygınlaşmaktadır.

Tablo: 18

Akraba, Komşu ve Arkadaşlarla Görüşme

Görüşme sıklığı	Çalışkanlar		Zeki Doğan	
	Sayı	%	Sayı	%
Hiçbiri ile görüşmez	4	4.1	—	—
Akrabalar ile en sık	31	31.6	35	41.7
Komşular ile en sık	34	34.7	20	23.8
Arkadaşlarla en sık	11	11.2	7	8.3
Akraba ve komşul. aynı sık.	4	4.1	12	14.3
Komşu ve arkadaşlarla "	5	5.2	—	—
Akraba ve arkadaşlarla " "	2	2.0	3	3.6
Hepsi ile aynı sıklıkta	7	7.1	7	8.3
Toplam	98	100.0	84	100.0

Kentleşme ölçütünde etkin olması gereken görüşme biçimi; akraba, hemşehri ve komşuluktan çok meslek ya da iş çevresinden kaynaklanan arkadaşlık ilişkileridir. Mahalleler düzeyinde bu ilişkilere bakıldığında, Çalışkanlar Mahallesi en sık görüşme %34'le komşularla gerçekleşirken, Zeki Doğan mahallesi %41'le akrabalarla gerçekleşmektedir. İkinci sıklıkta görüşme Çalışkanlar mahallesi %31'le akrabalarla yapılırken, Zeki Doğan'da %23 oranında komşularla görüşülmektedir. Arkadaşlarla görüşme ise en sık düzeyde %11 Çalışkanlarda, %8'de Zeki Doğan'da gerçekleşmektedir. Görüldüğü gibi yeni yerleşilen bir mahalle olarak Zeki Doğan mahallesi görüşmeler daha çok akrabalarla yapılırken, Çalışkanlar'da bu düzey aşılmış, ilişkilerde arkadaşlara doğru bir yönelme başlamıştır.

Yeni kentlilerin Ankara'da kurdukları ve geliştirdikleri ilişkilerinin yanısıra, memleketleriyle olan ilişkileri, haberleşmeleri ve yardımlaşmaları da kentleşme açısından bir başka önemli göstergedir. Doğal olarak Çalışkanlar mahallesi, memleketle olan ilişkilerin en az düzeyde olması hatta kesilmiş olması, buna karşın Zeki Doğan mahallesi bu ilişkilerin hala sıcaklığını sürdürmekte olması beklenmektedir. Çalışkanlar mahallesi deneklerin %14'ü memleketlerine geri dönmeyi istemekte, Zeki Doğan mahallesi ise bu oran %5'e düşmektedir. Çalışkanlar mahallesi bu oranın yüksek oluşu, kente uzunca bir zaman kaldıktan sonra umdukları başarıyı gösteremeyenlerin son çare olarak memleketlerine dönme arzusunda oluşlarıyla açıklanabilir. Zeki Doğan mahallesi bu oranın düşük olmasının nedeni de, kentte başladıkları yaşam kavgasında henüz umutlarını yitirmemiş olmalarında aramak gerekir. Ayrıca memleketlerinden yeni gelmiş olmaları, kendilerini göçe zorlayan koşulları unutmamış olduklarını göstermektedir.

Memleketlerine geri dönmek isteyenlere, "neden dönmek istedikleri" sorulduğunda ilginç yanıtlar alınmıştır. Çalışkanlar mahallesi dönmek isteğinde olanların %13'ü toprağın malım olsa döneceğim derken, %10'u ise köyde geçinmenin daha kolay olduğunu ileri sürmüşlerdir. Zeki Doğan mahallesi ise, %4 bir çoğunlukla geri dönme isteği, şehirde geçinme güçlüğünden kaynaklanmış, %4 kadarı da emeklilikten sonra dönmek istediklerini belirtmişlerdir. Memleketlerine dönmek istememelerinin nedenleri ise kentleşmeye ilişkin eğilimlerini saptama açısından önemlidir.

Memleketlerinde toprağın malımın olmaması, kent yaşantısına uyum sağlamış olmak ve büyük kent olanaklarından yararlanıyor olmak, dönme isteğini engelleyen etkenler olarak belirtilmektedir. Tablo 19'dan görüleceği gibi, Çalışkanlar mahallesi görüşülen hane reislerinin %26'sı toprağın, malımın bulunmayışı'nı; %11'i de buna ek olarak "akrabalarının kalmadığını" memleketlerine geri dönmeme nedeni olarak göstermişlerdir.

Ayrıca %20'ye yaklaşan bir grupta, şehir yaşamına alıştiklarını, köy yaşamına ayak uyduramayacaklarını gerekçe olarak göstermişlerdir.

Tablo: 19
Memleketine Neden Dönmek İstemiyor

Değişkenler	Çalışkanlar		Zeki Doğan	
	Sayı	%	Sayı	%
Dönmek isteyenler	26	26.5	7	8.3
Akrabaları kalmamış	—	—	—	—
Toprağı-malı yok	26	26.5	23	27.4
Her ikisi - hiç ilişkisi yok	11	11.3	4	4.8
Şehirde daha çok kazanıyor	2	2.0	2	2.4
Çocuklar şehire bağlıyor	1	1.0	10	11.9
Köyde geçinmek çok zor	1	1.0	8	9.5
Şehir yaşamına alıştı, köy yaşamına aya uyduramaz	19	19.4	8	9.5
Durumunda bir değişiklik olmayacak	3	3.1	—	—
Şehirde çalışmayı tercih edi.	3	3.1	18	21.4
Şartlı dönmek istiyor	4	4.1	3	3.6
Başka	2	2.0	1	1.2
Toplam	98	100.0	84	100.0

Zeki Doğan mahallesinde ise, toprağının malının olmaması %27, çocukların şehire bağlanması %11 ve şehirde çalışmayı tercih etme de %21 oranında geri dönmeme gerekçelere olarak gösterilmiştir. Kentsel nitelikli değişkenler Zeki Doğan mahallesinde daha önem kazanmaktadır. Buna rağmen her iki mahallede de görüşülenlerin memleketleriyle olan ilişkileri küçümsenmeyecek düzeydedir.

Tablo: 20
Hane Reislerinin Memleketleriyle İlişkisi

İlişki Düzeyi	Çalışkanlar		Zeki Doğan	
	Sayı	%	Sayı	%
Hiç ilişkisi yok	31	31.6	22	26.2
Tanıdıkları, akrabaları var	49	50.0	42	50.0
Toprağı, malı var	5	5.1	7	8.3
Her ikisi	13	13.3	13	15.5
Toplam	98	100.0	84	100.0

Tablo 20'den izleneceği gibi memleketleriyle hiç ilişkisi olmayanlar Çalışkanlar mahallesinde %32, Zeki Doğan mahallesinde %26 düzeyindedir. Beklendiği gibi bu oran çalışanlar mahallesinde daha yüksek çıkmıştır. Ankara'ya daha yeni dönemlerde

gelmiş olanların çoğunlukta olduğu Zeki Doğan mahalleside görüşülen hane reisleri arasında ilişkinin yüksekliğini olağan karşılamak gerekir. Yine görüleceği gibi Tablo 21'de gösterilen memleketini ziyaret sıklığı da Çalışkanlar mahallesinde Zeki Doğan mahallesine göre daha düşüktür.

Tablo: 21
Memleketini Ziyaret Sıklığı

Sıklık Derecesi	Çalışkanlar		Zeki Doğan	
	Sayı	%	Sayı	%
Arada bir gider	7	7.2	20	23.8
Yılda bir gider	34	34.7	29	34.5
Çok seyrek gider	34	34.7	19	22.6
Hiç gitmez	21	21.4	16	19.1
Yalnızca mektuplaşır	2	2.0	—	—
Toplam	98	100.0	84	100.0

Gökçe'nin araştırmasında ise "memleketlerine dönme isteği" sorusuna, görüşülenleri, %75'i dönmeyi düşünmediklerini, %14.5'i geçim şartlarının zorluğu nedeniyle dönmek istediklerini, %9.5'i de kararsız olduklarını belirtmişlerdir. "Memleketleriyle ilişkileri olup olmadığı" sorusuna ise %48.9 akrabaları tanıdıkları olduğunu, %20'si toprak ve mallarının bulunduğunu, %29'u hiç ilişkileri kalmadığı yanıtlarını vermişlerdir. İlişkisi olanların %88'i çeşitli aralıklarla gidip geldiklerini, %12'si de sadece yazışma ve oradan gelenlerle ilişkilerini devam ettirdiklerini belirtmişlerdir (Gökçe, 1976:75)

Memleketle devam eden ilişkilerin bir başka göstergesi de, memleketle süren yardımlaşmadır. Buna örnek olarak memleketten yiyecek gelme durumu gösterilebilir. Memleketle olan bağlantının düzeyini göstermesi açısından bu ilişki anlamlıdır. Çalışkanlar mahallesinde yerleşenlerin %77'si memleketten hiç yiyecek gelmez derlerken, %13'ü çok az geldiğini, %7'si ihtiyaçlarının bir kısmını karşıladığını, %1'i de ihtiyaçlarının tamamını karşıladığını belirtmişlerdir. Zeki Doğan mahallesinde memleketinden hiç yiyecek gelmediğini belirtenlerin oranı daha düşüktür: %46, %22'si çok az geldiğini, %21'i ihtiyaçlarının bir kısmını karşıladığını ve yine %1'i de hepsinin karşılandığını söylemişlerdir. Mahalleler arasındaki bu farklılaşma beklentilerimizi doğrulamaktadır. Yeni göç eden aileler memleketleriyle olan ilişkilerini her düzeyde sürdürmektedirler. Fakat kentte yaşama süresi uzadıkça bu ilişki zayıflamakta, kentlileşmeye bağlı olarak giderek yok olma eğilimi taşımaktadır.

TÜKETİM ALIŞKANLIKLARI:

Kentle bütünleşme açısından ele alınması gereken konulardan biri de gecekonduların tüketim eğilimleridir. Çünkü bu halkın

dayanıklı tüketim mallarını kullanma eğilimi, bütünleşmenin kendileri açısından gerçekleştiğinin kanıtları olarak karşımıza çıkmaktadır. Dayanıklı tüketim mallarını edinme gereksiniminin nereden kaynaklandığı konusunda Kıray, (1982:204-212) şunları söylemektedir: Tüketim her zaman sosyal tabakalaşmanın bir göstergesidir. Modern sanayi toplumlarında artık yüzyüze temaslar kalmadığı, kimin ne olduğu belli olmadığı için tüketim kişinin yerini belirten bir gösterge niteliğini kazanıyor. Kıray'a göre tabakalaşma, özellikle tüketim ile ortaya konduğu için kişiler ait olmak istedikleri tabakaların tüketim normlarını benimsemeğe çalışırlar. Bu benimseme çoğu kez bir gösterişçi tüketim niteliği kazanmaktadır.

Tüketimin bir başka özelliği de, kente göçenlere, kentlileştikleri düşüncesini somutlaştıran bir mekanizma özelliği taşımamasından kaynaklanmaktadır.

Bu çerçevede Çalışkanlar ve Zeki Doğan mahallelerinde, hane reislerine evlerinde kullanılan eşyaların yaygınlık dereceleri sorulmuştur. Gökçe'nin Ankara gecekondü araştırmasında bu konuya ilişkin yorumlarına biz de katılıyoruz. Araştırmamızın bulguları da bu yargıyı doğrular niteliktedir. Gökçe'ye göre (1976:83-84) tüketim mallarına sahip oluştaki artış yüzdesine karşılık, kullanma alışkanlıklarının aynı ölçüde gelişmiş olduğu söylenemez. Koltuk, kanape, çamaşır makinesi gibi tüketim mallarının göstermelik eşya olarak bulundurulduğu gözlenmiştir. Buna karşılık bazı malların gelişen tüketim ekonomisi sonucunda yaygın şekilde kullanıldıkları görülmektedir. Bugün için prestij sağlayan tüketim malları olarak televizyon, buzdolabı, çamaşır makinesi, teyp, pişik, dikiş makinesi ve benzerlerinin tercih edildikleri söylenebilir. Örneğin, buzdolabı Çalışkanlar ve Zeki Doğan mahallelerinde görüşülen deneklerin %80'inin evlerinde bulunmaktadır. Dikiş makinesi Çalışkanlar mahallesindeki evlerin %50'sinde bulunurken, Zeki Doğan'da bu oran %60'a çıkmaktadır. Radyo yine yaygın bir şekilde yaklaşık tüm konutlarda bulunmaktadır. Televizyon Çalışkanlar mahallesinde %90, Zeki Doğan mahallesinde %95 oranında kullanılmaktadır. Çamaşır makinesi her iki mahallede de yaklaşık olarak konutların %20'sinde kullanılmaktadır.

Çalışmanın temel sorununu oluşturan kentte yaşama süresi ile siyasal katılma arasındaki ilişkiler bir başka makalede değerlendirilecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR:

ALMOND, G., POWEL, G. **Comparative Politics: A Developmental Approach**, Boston: Little Brown and Co, 1966

BAYKAL, Deniz, **Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi**, Ankara: A.Ü. SBF Yay., No: 302, 1970

DEUTSCH, W. Karl "Social Mobilization and Political Development",

- The American Political Science Review**, vol. 60, No: 3, September, 1961
- GÖKÇE, Birsen **Gecekondu Gençliği**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yay., D-21, 1976
- İNKELES, A., SMITH, D.H. **Becoming Modern Individual Change in Six Developing Countries**, London: Heineman, 1974
- IRMAK, Yakut "Kentleşme ve Siyasal Eğilimler", Cumhuriyet, 29 Kasım, 1974
- KARAESMEN, Erhan "12 Ekim 1975 Seçimlerinin Sonuçlarına Toplu Bakış", **Özgür İnsan**, Kasım, 1975
- KARPAT, Kemal 1975 "The Politics of Transition: Political Attitudes and Party Affiliation in Turkish Gecekondu", **Political Participation in Turkey**. (Eds. E. Akarlı, G. Ben-Dor), İstanbul: Boğaziçi Ün. Yay.
- **The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization**, New York: Cambridge University Press, 1976
- KARTAL, Kemal 1978 **Kentleşme ve İnsan**, Ankara: TODAİE Yayını.
- KONGAR, Emre "Altındağ'da Kentle Bütünleşme", **Amme İdaresi Dergisi**, C:6, sayı: 3-4, 1973
- "1975 Ara Seçimi Sonuçları" **Özgür İnsan**, Aralık, 1975
- LERNER, Daniel **The Passing of Traditional Society: Modernizing in The Middle East**, Glencoe: The Free Press, 1958
- LIPSET, Seymour **Political Man**, New York: Doubleday and Co, 1963
- NIE, N., POWELL, B. PREWITT, K. "Social Structure and Political Participation: Development Relationships", **American Political Science Review**, vol. 63, 1969
- OZANKAYA, Özer, **Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür**, Ankara: A.Ü. SBF. Yay., No: 322, 1971
- ÖZBUDUN, Ergun "Political Participation in Rural Turkey", **Political Participation in Turkey**, (Eds. E. Akarlı, G. Ben-Dor), İstanbul: B.Ü. Publica, 1975
- SENCER, Yakut **Türkiye'de Kentleşme**, Ankara: Kültür Bak., Yay., No: 345, 1979
- ŞENYAPILI, Tansı "Ankara Gecekondularının Ekonomik Profili", **Kentsel Bütünleşme**, Ankara: TGAV Yay., No:4, 1982
- TEKELİ, İ., GÖKÇELİ, R. 1973-1975 Seçimleri: Seçim Coğrafyası Üzerine Bir Deneme, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977
- TİMUR, Serim **Türkiye'de Aile Yapısı**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yay., D-15, 1972
- VERGİN, Nur **Kentleşme ve Siyasal Yaşam**, (Basılmamış Doçentlik Tezi), İstanbul: İstanbul Ün. 1977
- YASA, İbrahim **Ankara'da Gecekondu Aileleri**, Ankara: SSYB Sosyal Hizmetler Genel Md. Yayını. 1966